

TEK-PARTİ DÖNEMİNDE DEVRİM EĞİTİMİ TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA HALK KİTAPLARININ MODERNİZASYONU ve YENİDEN ÜRETİMİ*

*Işıl ÇAKAN**

Büyük Fransız Devrimi, Rusya'nın Ekim Devrimi gibi dönüşümler yalnızca o ülke toplumları için değil, aynı zamanda bütün insanlık tarihi için derin değişimlere yol açan birer dönüm noktasıydı. Yirminci yüzyılın başlarında kalkış noktasını emperyalizme karşı mücadelesiyle bulan Türk Devrimi ise kendisi gibi benzer yapısal öğeleri bünyesinde taşıyan Üçüncü Dünyanın ezilen ülkeleri için örnek oluşturacaktı. Hangi dönemin ve hangi ideolojinin ürünü olursa olsun, her devrim sürecinde üretilen yeni düzene koşut olarak kültür öğelerinin de eski düzenden kalıt kimliklerinin ötesinde bir duruş sergilemesinin zorunluluğu, devrim ideologları ve öncülerinin üzerine tezler geliştirdiği bir konu olmuş ve devrimin sanat ve edebiyatı üzerine görüşler dile getirilmiştir. Örneğin Marx ve Engels gerçekçiliğin ustası olarak saydıkları Balzac'a olan hayranlıklarını dile getirdikleri metinlerinde; içinde bulunduğu sınıfla en derinden duygudaş olan Balzac'ın Fransız soyluluğunun çürümesi üzerine acı bir ironi ile ürettiği ağıtları toplumsal gerçekliğin kültür alanına yansıması olarak yorumlamakta, insanın doğaya egemen olmasının sonucu mitolojinin yok oluşunu, tarihsel gelişim sürecinde üretimin ve buna dayalı toplumsal sistemlerin sanat ve edebiyat alanını belirleyişini betimlenmekteydiler.¹

Ancak, ondokuzuncu yüzyıl ideologlarının sanat ve edebiyat üzerine geliştirdikleri tezler edebiyat ve sanatın devrim sürecinde dönüşümü üzerine

* Bu çalışmanın taslağını okuyarak görüşlerini benimle paylaşan ve yardımını esirgemeyen Sayın Sinan Yıldırım'a teşekkür ederim.

** Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ Marx- Engels, *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. baskı, 1980, s.20,30-40, vd.

odaklanmışsa da, devrimci sanat ve edebiyatın “nasıl” ve “kimlere” sunulması gerektiği sorunu bu yüzyılın sorgu alanını oluşturmamıştı. Sanat ve edebiyatın devrim sürecinde “nasıl” kullanılması gerektiği konusundaki projeler, devrimlerin başarısı açısından kitle ruhunun örgütlenmesi zorunluluğu özellikle de yirminci yüzyıl devrimlerinin üzerine eğildikleri önemli bir tema olacak, kitle kültür araçlarından azami olarak yararlanmayı hedefleyen tezler ve buna dönük uygulamalar tarihin kayıtları arasında yer alacaktı.² Örneğin Lenin, Ekim Devrimi’nden sonra kültür devriminin işleyişine yönelik planında “*Sanat kitlelere yaklaştırılmalıdır, kitleler de sanata*” anlayışını dile getirirken, yaygın halk eğitiminin yeni ve büyük komünist sanatın yatağı olması gerekliliğini ve sanatın devrimin içeriğine yakışan bir biçim yaratacağını ifade etmekteydi.³ Rus edebiyatından Sovyet edebiyatına yol alış sürecinde; 1920’ler boyunca edebiyat ideolojik anlamda birleşik bir duruş sergileyememişti. Haziran 1925 tarihinde Rusya Komünist Partisi’nin aldığı kararla edebiyat cephesinde izlenecek yol belirlenmiş, henüz sınıfsız bir toplum gerçekleşmediğinden edebiyat alanında tarafsız bir sanat eseri olamayacağı ifade edilerek, sanat ve edebiyat alanı merkeze çekilmeye çalışılmıştı. 1932 yılına gelindiğinde Parti Merkez Komitesi’nin aldığı kararla edebiyat örgütleri yeniden düzenlenerek, Parti’nin bir bütün halinde edebiyatı yöneteceği bir birlikteliğe kavuşulmuştu. 1939 yılındaki Birinci Sovyet Yazarları Birliği Kongresi’nde bu ideolojik birleşmedeki başarıyı aktaran Gorki, Partiye bağlı yazar kavramının önemine dikkat çekerek, bundan böyle her yazarın kendisini Parti’nin aktif üyesi olarak görmesi arzusunu dile getiriyordu.⁴

Türk Devrim sürecinde Sovyetler Birliği’nde olduğu üzere sanat ve edebiyat alanında bu denli güdümlü ve birleşik bir örgüt ve eğilime

² Yirminci yüzyılda kitle ruhunun ortak ideolojik tutunumlar çerçevesinde birleştirilmesi yönündeki uygulamalar özellikle “Hitler Türü Propaganda” “Lenin Türü Propaganda” başlıkları altında Jean- Marie Domenach tarafından derlenmiştir. Bakınız: Jean -Marie Domenach, **Politika ve Propaganda**, Çev: Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları, 2003.

³ **Sosyalizm ve Kültür**, Çev: Ş. Salma, SSCB Sanat Enstitüsü, İstanbul: Konuk Yayınları, 1978, s.233,145.

⁴ **Sosyalizm ve Kültür**, s.59-64. Sovyet Devrimi’nin ardından Eğitim İşleri Halk Komiserliği’ne getirilen Anatoli Lunaçarski dönemin kültür alanının biçimlenmesinde büyük katkıları olan ünlü bir çevirmen ve dramaturgdu. Sovyet Kültür Devrimi’nin hizmetinde, öldüğü 1933 yılına kadar görev üstlendi. Özellikle de estetiğin temel sorunları, müzik, güzel sanatlar ve edebiyat alanındaki Sosyalist tezlerin gelişmesine büyük katkılar sundu. Lunaçarski’nin devrim- sanat ilişkisi üzerine tezleri için bakınız: Anatol Lunaçarski, **Devrim ve Sanat**, İstanbul: İnter Yayınları, 2000.

Türk Devrim sürecinde Sovyetler Birliği'nde olduğu üzere sanat ve edebiyat alanında bu denli güdümlü ve birleşik bir örgüt ve eğilime rastlanmamakla birlikte, üretilen yeni düzenle uyumlu kültür öğelerinin yaratılması çabası ve bunların halka benimsetilmesi yöntemleri dönemin başta gelen devrim kadrosu ile aydın ve terbiyecileri için önemli bir uğraş alanı oluşturacaktı. Devrim geçiren tüm ülkelerde olduğu gibi Türk Devrimi'nin ilkelerinin toplumsal bilince yerleştirilmesi söz, yazı, resim, mimari, beden ve müzik terbiyesi gibi sözlü, yazılı, görsel araçlarla bir bütün olarak edindirilmeye çalışılmaktaydı. Falih Rıfki (Atay), Rusya'ya yaptığı gezisinin izlenimlerinden oluşan "*Yeni Rusya*" kitabında Türk ve Rus devrimlerinin birbirleriyle olan benzerliklerini açıklarken, Türkiye'ye Rusların "*şimal terbiyesini*" örnek olarak göstermekteydi.⁵ Özellikle de sanat ve edebiyatı devrimin ilkelerini topluma aşılama en etkili silahlardan biri olarak gören Falih Rıfki, 1931 yılında Türk Devrimi'nin fikirlerinin donmuş, soğumuş olduğunu, ne sazın, ne fırçanın ne de kalemin bu düsturları ısıtmadığını üzülenek anlatmış, devrimin kendini sanat ve edebiyat alanında yeterince ifade edemediğinden yakınmıştır.⁶ Benzer biçimde dönemin ünlü terbiyecilerinden olan Kâzım Nâmi Bey(Duru) 1933 yılında aynı sorunu dile getirmekte, edebiyatın hem teknik, hem de ruh olarak üzerinde yürünmekte olan "*İnkılap yoluna*" yabancı kaldığına dikkat çekmektedir.⁷ 1937 yılına gelindiğinde Kâzım Nâmi Bey için sorun hala gündemdedir. Eğitimci yazar "*Sanat ve İnkılap*" söyleşisinde edebiyatın devrim hareketleri içindeki görevini şöyle çizmektedir:

" Sanatkâr inkılap adamı ise inkılâbı bütün varlığı ile kavramışsa sanatında onu yaşatmağa çalışır. Benim başka türlü inkılâp edebiyatına aklım ermez. Bugünün aşkı bile inkılâpla alâkalıdır. Artık su kenarlarında ormanlar içinde sükûnlu ve romantik bir his hayatı yaşamıyoruz. Hislerimiz, her gün yeni bir hareketle sarsılırken ve sosyal hayat, bizi su kıyılarında, orman içlerinde bile sıçramağa, sarsılmağa sevkederken halâ gülden, bülbülden bahseden, sakın bir tavırla ve hasta bir ilinti ile aşk şiirleri yazmağı anormal buluyorum. Şu halde duyulan ve yaşanan inkılâbın mutlaka kendine göre bir edebiyatı olmak

⁵ Falih Rıfki, *Yeni Rusya*, Ankara: y.y., 1931, s.4-5.

⁶ Falih Rıfki, *a.g.e.*, s.100.

⁷ Kâzım Nami, "*İnkılap Edebiyatı*", *Varlık*, S:1 (15 Temmuz 1933), s.3.

lâzımdır... Görülüyor ki: inkılâp sanatı, inkılâp hareketlerinde ödev sahibidir. Ve sanatkâr, sanatına bu ödevi yaptırmalıdır...’’⁸

Türk Devrimi'nin halka benimsetilmesi uğraşının önde gelen temsilcilerinden biri olan Behçet Kemal Çağlar da benzer bir biçimde *“Bizim gibi inkılap memleketlerinde, sanat ne olursa olsun, inkılabın emrine girmeyi bir gönül zevki, bir vicdan borcu, bir yaşama çaresi bilmelidir”*⁹ sözleriyle, sanat ve edebiyatı devrimin emrinde bir araç olarak görmekte, diğer tek-partili rejimlerde olduğu gibi devrimin ve onun partisinin yaratıcı kültür konusunda belirleyici olmasını arzulamaktaydı. Öte yandan, Yeni Adam Dergisi'nde *“inkılab terbiyesi, “inkılapçı edebiyat” ve “inkılap sanatı” üzerine “cemiyetçi” bir duruş sergileyen İsmail Hakkı Baltacıoğlu için de sanat ve sanatçının özgürlüğünden söz etmek mümkün değildi. O’na göre; sanat içinde bulunduğu devrimin arzularına boyun eğmek zorunluluğundaydı:*

“ ... Sanaçı hürdür, istediğini yapar denilemez. Bu anlayışla hür olduğu da, istediğini yapabileceği de yanlıştır. Şimdi yeni hayatta her şey, her müessese cemiyetleşmektedir, sanat bu küllî zarureti aşamaz, çünkü o da tarih ve coğrafyanın çocuğudur. Sözün kısası sanat için içinde yaşadığı sosyetenin inkılâb arzularına boyun eğmek sert bir zarurettir.”¹⁰

Türk Devrimi'nin propagandasında doğrudan görevli olan ya da görev edinen aydınların yanı sıra, dönem ideolojisini başka boyutlarda biçimlendirmek gereğini duyanlar için bile devrimin sanat ve edebiyatının yaratılması desteklenecekti. Erken Cumhuriyet döneminde Kemalizm'i yeniden yorumlama ve ideolojileştirme amacını güden Kadro hareketi içinde CHP kadrolarında olduğu gibi devrim- edebiyat ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştı. Kadro, edebiyatın devrim çizgisi doğrultusunda toplumsal bir amaç edinmesi gerekliliğini dile getiriyordu. Kadro'ya göre *“Devrimin görevi “kendi idaresine aldığı insan kitlelerinin ruh ve eğilimleri üzerinde de kendi kontrolünü kurmak”* tı.¹¹ Örneğin Burhan Belge sanatın devletin yararına hareket etmesi isteğini şu sözleriyle ifade etmekteydi: *“Sanatı devlet esirgemesine almak gereklidir. Fakat bunun için de sanatı[n] toplum gereksinimlerine uyması, bir yurt sanatı olması,*

⁸ Kâzım Nami Duru, “Sanat ve İnkılâp”, *Yücel*, C: V, S: 28 (Haziran 1937), s.134-135.

⁹ Behçet Kemal Çağlar, “Gönüllü Sanat”, *Ülkü*, S:23(İkinci kânun 1935), s.336.

¹⁰ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Teşkilatsız Edebiyat”, *Yeni Adam*, S:119(9 Nisan 1936), s.2.

¹¹ Konur Ertop, “Kadro Dergisinin Edebiyat Anlayışı”, *Varlık*, S: 892 (Ocak 1982), s.14.

bir devrim sanatı olması koşuldur..."¹² Kadro'nun önde gelen isimlerinden Yakup Kadri ise devrimin sanatının zorlama yoluyla yetkinleşemeyeceğini, devrimin toplumda yerleşmesi, içselleşmesi ile sanat ve edebiyatının da yavaş yavaş oluşacağını düşünmekteydi. 17 Ağustos 1934 tarihinde Moskova Edebiyat Kongresi'ne sunduğu bildirisinde de bu tezi işlemişti. O'na göre; Sovyet Rusya'sında ve Türkiye'de devrim süreci henüz bitmemişti. Her iki ülkede devrim "inşa" aşamasında olup, tamamlanmış değildi. Bu tür ülkelerde sanatın –edebiyatın başarılı olabilmesi, devrimin eski, çürümüş değerleri bitirmesi ve başarılı bir "inşa" ile yeni değerlerin tüm alanlarda sağlam biçimde yer edinmesi ile mümkündü. Bu devre tamamlandığında, devrimin sanatı da doğabilecekti.¹³

Türk toplumunun okur-yazarlığındaki kısırlılığın sonucudur ki, devrimin propagandasında kitle ruhunun harekete geçirilmesi öncelikli olarak sözlü terbiye yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Gerçekten de CHP 1931 Kurultayı'nın ardından kurduğu Halk Hatipleri Teşkilatı ile Parti ideolojisini halka benimsetme yolunu benimsemişti.¹⁴ Ancak Millet Mektepleri ve Halkevleri Kurslar Şubelerinin yoğun faaliyetleri ile okur- yazarlıkta izlenen kısırlılığın yavaş yavaş giderilmesi, halka erişimde yoğunlukla kullanılan sözlü terbiye yöntemlerinin yanında yazılı alanın da bir propaganda aracı olarak etkinliğini arttırmasını sağlayacaktı. Özellikle de 1934 yılında *Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un* çıkarılması, yazılı alandaki iç ve dış propaganda çalışmalarını motive etmiştir. Müdürlük ülke dışında Türkiye'nin tanıtımı ve ülke hakkındaki olumsuz propagandaların önlenmesini sağlamakla görevlendirilmesinin yanı sıra, ülke içinde basın

¹² A.g.e., s.14.

¹³ "Moskova Edebiyat Kongresinde", S:3 (Eylül 1934)' ten aktaran İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü- Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.405. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) 1932 yılındaki bir yazısında da bu tezini işlemiş, gelişmelerden duyduğu umudu dile getirmiştir. Yakup Kadri'ye göre yeni düzenin kültür öğeleri doğmaya başlamıştır: "*sanat, her şeyden evvel ve her şeyden fazla, bir cehit [çalışma], bir cidal[savaşma] ve bir inkılâp unsurudur. Korkmayın. Sanat eseri âlemin bütün uğultularını hapsedilmiş bir ses yığını gibi taşıyarak, size yeni bir nizamın düsturlarını getirmektedir.*" "Hâile[Trajedi] Unsuru" Kadro, S:4 (Nisan 1932)'den aktaran İlhan Tekeli-Selim İlkin, s.180.

¹⁴ Öncelikli olarak Parti örgütü içinde *Halk Hatipleri Teşkilatı*'nın kurulmasıyla(1931) gerçekleştirilmeye çalışılan sözlü terbiye, tüm tek-parti dönemi boyunca en etkili propaganda yöntemi olacaktır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Işıl Çakan, **Konuşunuz, Konuşturunuz- Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004.

devrim ilkelerine ve ulusun gereksinimlerine uygun olmasını sağlamakla da görevlendirilmiş, radyo, sinema, tiyatro gibi görsel ve sözlü iletişim araçlarını denetlemekle yetkili kılınmıştı. Müdürlük, Dahiliye Vekaletine bağlı bir organ olarak *İstihbarat*, *Neşriyat* ve *Propaganda* olmak üzere üç şubede çalışmalarını sürdürecekti.¹⁵

Devrimin Propagandasında Eski Halk Kahramanlarının Yeni Değerlere Adaptasyonu

Erken Cumhuriyet döneminde CHP'nin Matbuat Umum Müdürlüğü kanalıyla devrimi halka benimsetmeyi amaçlayan çabalarından biri 1937 yılında gündeme gelmiştir. Dahiliye Vekaleti, Matbuat Umum Müdürlüğü üzerinden yayımladığı tamimle, devrimin propagandasının yapılması için biri görsel, diğeri ise yazın alanında iki yönlü düzenleme öngörmüştür. Halkın sürekli olarak bulunduğu kahve, dükkan, bakkal vb. yerlerde asılı olan ve gerek yapıları gerekse de zihniyetleri açısından primitif bir nitelik gösteren resimlerin kaldırılarak, halka Cumhuriyet terbiyesi aşılacak resimlerin yapılmasını içeren yarışma Müdürlüğün girişiminin bir boyutunu oluşturmuştur. Bir diğeri ise geniş halk kesimlerine yönelik edebiyat eserlerinin devrime uyum sağlayacak biçimde yeniden yazılması çabasını içermektedir. Matbuat Umum Müdürlüğü bu iki yönlü girişim için edebiyatçılara ve ressamalara çağrıda bulunmuş ve Şükrü Kaya imzasıyla ülkedeki ressam ve edebiyatçılara birer mektup gönderilerek, aydınlar bu girişime destek vermeye çağrılmışlardır.¹⁶

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C:22, İ:57(26.5.1934), s.270-272.

¹⁶ Erken Cumhuriyet döneminde Türk ressamlarının bir topluluk olarak bulunduğu ilk birlik "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" olmuştur. Önemli bir kısmı devlet tarafından Paris ve Münih'e sanat eğitimi almak için gönderilen sanatçılar Türkiye'ye döndüklerinde bir araya gelmiş ve ülke sanatının gelişmesi yönünde çaba harcamışlardır. Bu çabalar 1933 yılında "İnkılap Sergileri"nin düzenlenmesini beraberinde getirmiş, Cumhuriyetin kazanımları, Kurtuluş Savaşı ve devrimlerin coşkusu resme yansımıştır. Semra Germaner, "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", **Cumhuriyetin Renkleri- Biçimleri**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.8-17., 1937 yılına gelindiğinde ise Cumhuriyetin kazanımlarının resmedilmesi açısından yeni bir ivme yaratılmak istenmiş, Dahiliye Vekaleti tarafından yapılması arzulanan resimlerin konuları belirlenmiştir. Doğrudan Cumhuriyet terbiyesinin görsel alandaki görüntüsü olacak bu girişimde Atatürk'ün "19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışı, Başkumandan muharebesi, Cumhuriyetin ilanı, demiryolu siyaseti, sanayileşme siyaseti, ağaç sevgisi, ümmilikle mücadele, sıhate itina ve yıkanma, temizlik, tayyare, yurtta sulh cihanda sulh, cumhuriyet bayramı" konularının resmedilmesi çağrısında bulunulacaktır. "Halk

Bu projenin halkın okur- yazarlığının yaygınlaştırılmasına dönük çabaların köyler bazında ivme kazanmaya başladığı dönemde gerçekleşmesi bir rastlantı değildir. 1933 yılında Dr. Reşit Galip tarafından önerilen, ancak uygulama olanağı bulamayan Köy Eğitimliği Projesi 1936 yılında Saffet Arıkan'ın bakanlığı döneminde yeniden ele alınmış ve 11 Haziran 1937 tarihinde Köy Eğitimleri Kanunu çıkarılarak başta Çifteler(Eskişehir), Kızılcıllu(İzmir) Karaağaç(Edirne) da üç eğitim kursu açılmıştır. Köy eğitimleri girişimi 1940 yılında yasalaşacak Köy Enstitülerinin ilk aşaması olarak, köyün eğitimi için atılan en büyük adımlardan biri olmuştur¹⁷. Köy kalkınması için atılan bu büyük adıma koşut olarak, özellikle de köylerde okuyucu bulan halk kitaplarının devrimin içeriğiyle uyumlu hale getirilmesi çabası birlikte yürümüş ve köyü besleyecek devlet destekli kitap yazma projesini yönlendirmiştir. Halk kitaplarının yeniden yazılması konusu ilk olarak 1922 yılında gündeme gelecek, Kâzım Karabekir Paşa özellikle Doğu bölgelerinde okunan Battal Gazi, Köroğlu, Aşık Garip gibi halk kitaplarına sağlık, beden eğitimi, dini duygular, binicilik, güreş gibi idman unsurlarının eklenerek yeniden yazılmalarını Maarif Vekaleti'ne gönderdiği yazı ile teklif edecektir.¹⁸ Harf devriminin ardından da öncelikle bu tür halk kitaplarından yararlanma yolunun seçildiği bilinmektedir. O dönemde modernizasyonu

Edebiyatı ve Halk Resimleri İçin Dahiliye Vekili B. Şükrü Kayanın Tamimi", **Ayn Tarihi**, S:42 (Haziran 1937), s.44-45., "Halk Kitapları ve Halk Resimleri İçin Müsabaka Açıldı", **Kurun**, 16 Mayıs 1937, s.1 (devamı s.4). Cumhuriyet döneminde resim sanatına devletin desteği devam etmiştir. 1938 yılında CHP yönetiminin aldığı karar gereğince, ulusal sanatı yetkinleşmek amacıyla her yıl on kadar ressamın yurdu dolaşarak yurt resimleri yapmaları CHP'nin ekonomik desteği ile sürecek ve 1938-1943 yılları arasında 48 Türk ressamı yurdun gerçeklerini ve Devrimin yurt genelindeki yansımalarını resmedeceklerdir. Geniş bilgi için bakınız: **Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938-1943)**, İstanbul: Milli Reasürans Galerisi Yayınları, 1998.

¹⁷ Geniş bilgi için bakınız: Yusuf Ziya Bahadınlı, **Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm**, Ankara: Hür Yayınevi, 1968, s.37-48., Howard Wilson, İlhan Başgöz, **Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk**, Ankara: Dost Yayınları, 1964, s.154-175.

¹⁸ Kâzım Karabekir'in Sarıkamış'ta Şark Vilayeti Kumandanı olarak Maarif Vekaleti'ne halk kitapları yazdırılması konusunda yaptığı teklif şöyledir: "Anadolu'nun hemen her köyünde ve hattâ kasabasında bilhassa şark mıntıkası dahilinde eskiden kalma üstün eserli Battal Gazi, Köroğlu, Aşık Garip kitapları okunmaktadır. Halkın elinden bunları kaldırmak çok zaman için gayr-i mümkündür. Bu gibi kitapların yazıları arasında aynı vezin ile faydalı satırlar ilâvesi pek muvafık olur. Bunların vatan muhabbeti, hissiyat-ı diniye, cengâverlik, binicilik, nişan, güreş gibi sair idman husûsatını, hıfzısihha, iktisad gibi şeyleri içtimâi fena âdetlerimizi gidermeye saik şeyler olmasına dikkat olunmalıdır. Bu tarzda ilâvelerden sonra aynı nâm ve isim ve tarz-ı tabî ile birçok nüshaların her tarafa neşrini arz ve teklif ederim." Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul: Merk Yayıncılık, 1988, s. 1013.

düşünülmese de çok rağbet gören halk kitaplarından okuma- yazma seferberliğinde yararlanılmak istenilmişti. 1930 yılında Aşık Garip hikayesi yeni okuma- yazma öğrenenler için yayımlanan halk kitapları arasında yer alıyordu.¹⁹

CHP, 1937 yılında bu kez halk kitaplarını Türk Devrimi'nin yaygınlaşmasında bir araç olarak kullanma çabasına giriştiğinde, Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla halkın ne tür kitaplar okuduğu ve bunların ne kadar satıldığı üzerine araştırmalar yaptırmıştır. Bu çalışmaların da özetlendiği tamimde ülkede okumuş-yazmış "münevver" sınıf için yapılan yayınların ancak birkaç bin iken, geniş halk yığınları için oldukça dikkati çeken bir sayıda yayın basıldığı belirtilmekte, " halk[ın] okuduğu; fakat ancak kendisi için yazılmış olan eserleri oku[duğu]" açıklanmaktadır. Matbuat Umum Müdürlüğü büyük puntolarla ve bir iki forma hacminde basılmış bu kitapların 10.000 ile 50.000'i bulan sayılarda köylerde satılmakta olduğunu tespit etmiştir. Vekalet aynı zamanda en çok okunan halk kitaplarının listesini de düzenlemiştir. Dahiliye Vekaleti, bu kitapların çoğunlukla hiçbir özen gösterilmeden yazıldığı ve oldukça geri düşünceleri içerdiği görüşündedir:

"...Bu kitaplarda kullanılan dil, üslup ve resimler gayet berbattır. Mevzu bakımından hemen hepsi eski ve bayat bir zihniyetin tekrarı ve yaratmak istediğimiz insan idealine aykırı bir ideolojinin ve an'enenin mahsulüdür. Bu eserlerin hepsinde, halka hizmet zihniyeti değil, halkın okumak ihtiyacından faydalanmak zihniyeti hâkimdir. Bugün okunan bu halk kitapları külliyyatı arasında, hurafelerle dolu ve irticai telkin edici kitaplar da yer almıştır. Meselâ:

Kerbelâ şehidleri, Ham Binnuhun sarayı, Muhuddini arabî tabirnamesi, Hazreti Hazma ve Amribnî Abdud cengi, Hazreti Ali cengi, Serencam ve ölüm ilâhisi, Ebumüslim Horasanî, Veyselkarani, Höcetülişlâm, Vasiyetname, Hazreti Ali devler peşinde, Muhammed Hanefî cengi, Hayber kalesi, Hazreti Ali Mührü Süleyman peşinde, Kerbalâ, Düş tabirnamesi, Tarihi enbiya ve saire..."²⁰

Halk kitaplarının, Vekaletin bu girişimi henüz gündeme gelmeden de ciddi eleştiriler aldığı izlenmektedir. Örneğin Fazıl Mahmut, 1933 yılında *Yolların Sesi* dergisinde yazdığı "*Halk Neşriyatı*" başlıklı yazısında tümü hurefelerle dolu olan bu eserleri piyasaya sürenlerin bir kısım sermayedarla,

¹⁹ *Âşık Garip*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1930.

²⁰ "Halk Edebiyatı ve Halk Resimleri İçin Dahiliye Vekili B: Şükrü Kayanın Tamimi", *Ayın Tarihi*, S:42 (Haziran 1937), s.46-47.

sokak romancıları olduğunu, bugünkü rejime çok aykırı olan *Hazreti Ali Devler Peşinde, Tabirname, Ejder Kalesi, Şahmeran* gibi eserlerin mutlaka denetimden geçirilmesi gerektiğini belirtmekteydi.²¹

1937 yılında devrime uygun olarak yeniden kaleme alınmaları istenilen halk kitapları için ilk seri seçilmiş, *Aşık Garip, Köroğlu, Ferhad ile Şirin, Leylâ ile Mecnun, Yedi Âlimler, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kanber, Şahmeran, Kerem ile Aslı* ve *Nasreddin Hoca* modernize edilecek ilk seri on eser olarak belirlenmişti. Vekalet, halk kitaplarının modernizasyonunda kullanılacak yöntemi de belirlemişti. İlk aşamada eski halk kitaplarındaki kahramanların devrime uygun temalara uyarlanması sağlanacaktı. Bu açıdan Micky Mouse önemli bir örnekti. Modernleşme sürecinde yeni halk kitabı yazımı öncelikli bir yer bulmamış, dönemin değerleriyle eski halk kahramanlarının buluşması yöntemi yeğlenmişti:

“Nasıl ki Mikimavs tipi daima aynı kalmakla beraber her filmde ayrı bir mevzuun ve ayrı bir muhitin kahramanı oluyorsa, yukarıda adları geçen ve halkın gayet iyi tanıdığı tipleri de yepyeni mevzular içinde kullanmak ve böylelikle halkın alışık olduğu kahramanları yeni Türk inkılâp ve medeniyeti gayelerine uygun telkinler yapan maceralar içinde yaşatmak istiyoruz...”²²

Buna benzer bir deneme Sovyetler Birliği'nde yakın bir tarihte gerçekleşmiş, Özbekistan Operası Moskova'da Ferhat ile Şirin efsanesini modern biçimde sahnelemişti. Özbek ulusunun derebeyleri ile Çarlık kolonizatörlerine karşı yaptığı mücadele Ferhat ile Şirin oyununa uyarlanmış, böylelikle eski efsaneler çağın mücadelelerinin meşruluğu açısından model olmuştu. Türkiye'de halk efsanelerinin, halk kahramanlarının geriliğinden söz edildiği bir dönemde Sovyetler Birliği'nin izlediği yöntemlerden yararlanmanın gerekliliği öneriler arasında yer alacaktır.²³

²¹ Fazıl Mahmut, “Halk Neşriyatı”, *Yolların Sesi*, S:8 (30 Nisan 1933), s.174.

²² *A.g.m.*, s.47., “Matbuat U. Müdürlüğünün İyi Bir Teşebbüsü”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1937, s.5.

²³ Ekim devriminden önce Özbek halk sanatının doğuşunda toplumsal yapı ve toplumsal mücadele doğrudan etkili olmuştur. Çarlık rejiminde hemen hemen hiç tiyatrosu bulunmadığı belirtilen Özbeklerin derebeylerine karşı mücadelesi Sovyet rejiminde devrimin propagandası açısından kullanılacaktır. Ferhat ile Şirin oyunu Moskova'da sahnelenmiş, oyunu Stalin, Molotov ve Vorşilov izlemiştir. Hasan Ali Ediz bu kapsamda sunduğu bilgilerin ardından Sovyet Rusya'sını Türkiye'ye model olarak sunmayı ihmal etmemiştir. Hasan Ali Ediz, “Ferhat ile Şirin” *Yeni Adam*, S:181 (17 Haziran 1937), s.8.

Tamimde, seçilecek eserlerin Maarif, Parti, Matbuat alanından belirlenecek birer temsilci ile güzel sanatlarla ilgili iki temsilciden oluşan beş kişilik heyet tarafından seçileceği ve şimdilik 4- 5 forma hacminde olacak bu eserlerin her birisinden 50.000 basılarak, her bir forma için yazarlara elli lira ücret verileceği de açıklanmıştır.²⁴

Dönem Aydınlarının Halk Kitaplarının Modernizasyonuna Bakışı

CHP'nin bu çabası aydınlardan farklı tepkiler alır. Bir kısım aydın için olumlu olan bu girişim, ki bu aydınlar çoğunlukla Parti içinde ve Halkevlerinde önemli görevler üstlenenlerdir, bir kısım için ise başta yöntem olmak üzere çeşitli açılardan sakıncalıdır. Behçet Kemal Çağlar, Vedat Nedim Tör, Hasan Ali Yücel, M.Turhan Tan, Nurettin Artam, Yunus Nadi'nin de içinde bulunduğu bir kısım yazara göre, Dahiliye Vekaleti'nin bu çabası desteklenmelidir. Vedat Nedim Tör; dönemin Matbuat Umum Müdürü olarak halkın bu tür kitaplara olan ilgisinin devrimin hizmetinde kullanılması gerektiğine inananlardandır. Aydınların yalnız bir sınıfın değil, halkın, köylünün yazarı olmasının bu şekilde sağlanacağını düşünmektedir:

“...Millet “Köroğlu”nu mu okumak istiyor. Bir Reşad Nuri, bir Aka Gündüz niçin bu mevzuları, iyi bir üslubla ve zihniyet bozukluklarını meskût[söylenmemiş] geçerek ve mevzuun içinde devrimimizin istediği zihniyeti-propaganda kokusu vermeden- sindire sindire tekrarlamasınlar? hem tekrarlamaya da hacet yok... Bu efsanevi tipler yalnız Ayvazla muaşaka[birbirini sevme] etmezler a! Niçin hakiki edipler yalnız güzide bir zümrenin değil, aynı zamanda halkın, köylünün muharriri olmasın?... ”²⁵

Behçet Kemal Çağlar da halk kahramanlarının yeni rejimin zihniyetini halka aşılatabileceği görüşünü paylaşanlardandır. O'na göre; böylesi bir girişime gösterilen duyarlılık ölçüsü, aynı zamanda ülkede “şuurlu bir edebiyat kütlesinin” olup olmadığının belirlenmesini sağlayacak ve yazın alanının konumunu ortaya çıkaracaktır. Eğer bu davetle edebiyat alanında bir çalkantı olmaz, bir verim kaydedilemezse Türk ulusunun geleceği adına kafa yoran, önlemler düşünen bilinçli bir yazarı kütlesinin henüz mevcut olmadığı sonucu doğacaktır. Behçet Kemal Çağlar, eski halk kahramanlarının nasıl kullanılacağı

²⁴ “Halk Edebiyatı ve Halk Resimleri için.....”, s.47.

²⁵ “Köylü İçin Temsiller”, *Ulus*, 15 Mayıs 1937, s.3.

konusunda öneriler de getirmiş ve Doğunun geri zihniyeti ile yoğrulmuş bu halk kahramanlarının devrime uyarlanmasıyla aylaklıklarından kurtulacaklarını açıklamıştır:

“...halkı okutmak için, kendi benimsediği ve okur olduğu mevzulardan ve kahramanlardan işe başlamak, yeni fikirleri eski zarflar içinde sunmak gerekir. Meselâ sazını eline alıp da dağlara seslenen Kerem, pekâlâ, şimdi niçin kel olduklarını sorar ve eski zümrütlüklerini onlara hatırlatarak, orman korumanın halk ağzından, halkın anlayacağı, seve seve ezberliyeceği şekil ve üslûpta bir telkinini yapabilir. Meselâ dağları delerek sevdiğine kavuşmaya çabalayan bir Ferhad pekâla treni sembolize ederek halka şimendifer siyasetimizin anlayacağı, seve seve ezberliyeceği şekil ve üslûpta bir propagandasını yapabilir.. Bütün bu halk kahramanlarını, miskin şark hasavından[havasından] sıyırıp bugünün atmosferine getirmek “on yılda on beş milyon genç” yaratmış olmak gibi bir muhteşem ve mükemmel hakikat olabilir....”²⁶

Proje, CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde sürekli biçimde “*dava*” olarak tanımlanmış, “*Dava, türk inkılâbının halka hitab eden kitab vasıtasıyla köylerimizde ve kasabalarımızda büyük kütlege benimsenmesine ve o temiz kütlenin kötü telkinlerden uzaklaştırılmasına delâlet etmektedir....*”²⁷ denilerek, tek-parti döneminin propaganda alanlarından biri olarak görülmüştür.

Hasan Ali Yücel de dünya tarihinde değerleri tartışılmaz eserlerin tümünde köklü bir bir davanın, düşüncenin yansıması bulunduğu dikkat çekerek, halk kitaplarının devrimle uyumlu hale getirilmesini devrim edebiyatının yaratılması bağlamında değerlendirmektedir. Yücel'e göre bu dava aynı zamanda aydının kendi ülkesini tanımasını ve anlamasını sağlayacak bir çabadır. Hasan Ali Yücel Türkiye'nin okur- yazarlık ve okullaşma oranları ile proje arasında ilişki kurmaktadır. Buna göre; 1923 yılından 1937'ye gelinceye kadar beş sınıflı ilkokullardan mezun olanların sayısı 300.000'i aşmakta, üç sınıflı okulların mezunlarının sayısının daha yüksek olduğu bilinmektedir. Millet mekteplerinden ve halk dersanelerinden de binlerce yurttaş mezun verilmiş, eğitim alanında önemli bir ivme kaydedilmiştir. Bütün bu olumlu

²⁶ Behçet Kemal Çağlar, “Kültür Seferberliğinde Bir Yeni Hamle Daha”, *Kurun*, 2 Haziran 1937, s.8.

²⁷ “Halk ve Halk Edebiyatı”, *Ulus*, 16 Mayıs 1937, s.5.

gelişmeye karşın gericiliği aşıl原因 yayınların bu kadar çok okuyucu bulması ciddi bir sorundur ve gerçekte bu projenin sorgu alanını oluşturmalıdır.²⁸

Gerçekten de gerek Hasan Ali Yücel'in ve Dahiliye Vekaleti'nin tamimde ilgi çektiği üzere, halkın bu kitaplara niçin rağbet gösterdiği sorunu halk kitaplarının modernizasyonu sürecinin önemli bir tartışma konusudur. Kitapların 50.000'in üstünde tiraj elde etmesinin nedenleri aydınlar tarafından sorgulanmıştır. Bu tartışmaya katılanlardan M. Turhan Tan'a²⁹ göre; binlerce saf insanın okuduğu kitapların çok satılması, onların halk tarafından bilinçli bir şekilde tercih edilip, beğenildiği anlamına gelmemektedir. Kitapların satış yöntemi tirajın da en önemli belirleyicisidir. Devlet yayınları gibi ciddi ve kaliteli yayınların reklamı yapılmadığından alıcısının olmamasına karşın, üslubu ve zihniyeti geri olan halk kitaplarının bu denli tiraj elde etmesi, gerçekte, onların köylünün ayağına kadar götürülmesinden ve karşılığının para yerine aynî olmasından kaynaklanmaktadır:

".... Bizde kitaplar, basit bir reklâmla halka arz olunur. Devlet matbaasınca basılan eserlerse üç dört satırla dahî reklâm edilmez, kulaktan duyulmak suretile husule gelecek bir rağbete intizar olunarak depolarda bekletilirler. En değerli eserlerin üç beş yüz nüshadan fazla satılmamasının sebebi budur. Halbuki beri tarafta bambaşka türlü bir kitab satış usulü vardır. Köylü harcı diye basılan eserlerin basıcılarla alıcıları yıllanmış ve babadan dededen kalmış bir dostlukla birbirine bağlıdır. Bilmem neden, topuna birden Darendeli adı verilen alıcılar ilk ve sonbaharda birer küfe büyüklüğündeki zembillerini sırtlarına yükleyerek İstanbul'a gelirler, köylü harcı kitap basan tâbileri ziyaret ederler. Kitabcı, üzerinde elli kuruş yazılı olan bir eseri, o dost alıcıya on kuruşa satar. Fakat yüzde seksen iskonto ile verdiği iki yüz liralık kitabın parasını peşin olarak almaz, senede bağlar. Alıcı da o kitabları Anadolu'ya, yahud Trakyaya götürünce yüzde yüz kârla, yani on kuruşa aldığını yirmi kuruşa vermek suretiyle satar. Köylü, üstünde elli kuruş yazılı bir kitabı yirmi kuruşa almakla keleşir elde ettiğine inanır. Lâkin zevki bunu inhisar

²⁸ Hasan Ali Yücel, "Halk İçin Kitap", **Akşam**, 31 Mayıs 1937, s.6(devamı s.7.), Yunus Nadi de Cumhuriyet gazetesinde yer alan yazısında gerek üslup, gerekse ideolojik olarak halk kitaplarının yenilenmesini destekleyenler arasında yer almıştır. Yunus Nadi, "Dahiliye Vekâletinin Çok Güzel Bir Teşebbüsü", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1937, s.1(devamı s.3.)

²⁹ Mim Turhan Tan, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı tavır almış bir kişi olarak uzun yıllar yurt dışında bulunmuştu. 1936 yılındaki aflu ülkeye dönen Tan, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde kültür, sanat yazıları ile tarihi romanlar yazmıştır. Hasan İzzettin Dinamo, **İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları**, İstanbul: De Yayınevi, 1984, s.10-11.

etmez. Çünkü satıcı, ucuza verir görüldüğü kitab için para da istemez, aynı mübadele usulüne uyar ve alacağına yumurta, bal tavuk, keçi yavrusu olarak ödenmesine rıza gösterir. İşte Âşık Keremlerin, Âşık Gariblerin, Şahmeranların her yıl ellişer bin nüsha olarak satılmasındaki sırrın içyüzü budur...³⁰

1937 yılının Mayıs ve Haziran aylarının önemli tartışma konusu olan halk kitapları, yayıncıların da gündemindedir. 1937 Yılı'nın Haziran ayında halk kitaplarının modernizasyonu projesi daha gündeme gelmeden bazı yayıncıların bu konuda görüşlerini dile getirdikleri izlenmektedir. Örneğin Ulus gazetesinde yayıncılığın sorunlarını dile getiren Muallim Ahmed Halid Bey halk kitaplarına da değindiği roportajında; kitapların bugünkü rejim ve kültüre uyarlanmasının zorunluluğunu açıklamıştır:

“...Bugün en çok 2000 ve normal olarak 1000 taneden fazla basamıyoruz. Bazı “aşık kitapları” denilen halk kitapları var ki bunlar beş ya da on bin satılıyor ve yüzde 60, hattâ 70 iskonto ile Darendeli denilen seyyar kitabacılar bunları toplayarak köy köy dolaşip satıyorlar. Eğer bu halk kitapları, bugünkü kültüre, rejime ve dile uygun olarak yazılırsa memleket hesabına tasavvur edileceğinden çok faydası olacaktır. Fakat okuyanlar, bugünkü haliyle ne derece kıymeti olduğunu daha iyi takdir ederler...”³¹

Muallim Ahmed Halid Bey, bu görüşlerine ek olarak, Kültür Bakanlığı ile Parti'nin yayımlanan kitapları denetleyerek, faydasız ve zararlı yayıncılığın engellenmesini, yönergeler yolu ile yayıncılara destek sunulmasını istemektedir.³²

Halk kitaplarının satış yöntemini Cemal Süreyya da aktarmış ve kitapların mübadelenin en ilkel yöntemi trampa ile satıldığını, satıcıları çoğunlukla Dadaylı ve Darendeli olan halk kitaplarının Anadolu köylerinde alıcı bulduğunu belirtmiştir.³³ Gerçekten de yayınların salt halkın ayağına kadar götürmesinden dolayı talep edildiğini savunanların gösterdikleri belli başlı örnek, CHP'nin 1933 yılından beri yayımladığı *Yurd* gazetesidir. On beş günde bir çıkan *Yurd* gazetesi, halka çok ucuz bir fiyatla sunulmuş, en ufak köylere kadar dağıtılarak en çok okunan gazeteler arasında yer almıştır. *Yurd*'un baskı

³⁰ M. Turhan Tan, “Gene Halk Romanları Meselesi”, *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1937, s.5.

³¹ “Muallim Ahmed Halidle Bir Konuşma- İyi Kitap, Çok Baskı, Çok Okuyucu, Ucuz Kitap...”, *Ulus*, 1 Mayıs 1937, s.9.

³² *A.g.m.*, s.9.

³³ Cemal Süreyya'dan aktaran: Alpay Kabacalı, “Halk Kitapları”, *Müteferrika*, S:4(Kış 1994), s.87.

sayının 50.000'i aşması, halkın kendisine sunulan değerleri çok çabuk kabullendiğinin bir göstergesi olarak dönem tartışmaları arasında yer bulacaktır. Bu görüşte olanlara göre; çoğu Arapça ve Acemce kelimelerle dolu olan halk kitaplarının köyler tarafından arzu edilmesindeki neden; halka bunların dışında okuyup sevebileceği hiçbir yayının bugüne kadar sunulmamasıdır.³⁴

Devlet GÜDÜMLÜ Modernizasyona Yöneltilen Eleştiriler

Proje konusunda tek-partili rejimin koşulları altında eleştirilerini sunabilenler de olmuştur. Bu eleştirilerin bir kısmı yönetime, bir kısmı da yoğunlukla kitapların bir propaganda ögesi olarak kullanılmasındadır. Hüseyin Cahit Yalçın bu konuda çekincelerini dile getirenlerden biridir. Öncelikle projeyi yöntem açısından sorgulayacaktır. O'na göre; "halka güzel ve temiz eserler tattırmak" Matbuat Umum Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer almamaktadır ve almamalıdır. Çünkü edebi zevklerin resmi makamlar tarafından belirlenmesi ve yönlendirilmesi olanaklı değildir. Dahiliye Vekaleti'nin tamiminde belirtildiği üzere bu eserlerin yazın alanıyla ilgili olmayan Parti, Maarif ve Matbuat idarelerince belirlenmesi bir başka yanıdır. İyi ve güzelin belirlenmesinin bu tür bir kurula bırakılması, onlar tarafından güzel bulunanın halk tarafından beğenilip, sevileceği anlamına gelmemektedir.³⁵

Halk kitaplarının modernizasyonu konusuna sakıncalı bakanlardan biri de Peyami Safa olmuştur. O'nun eleştirileri daha çok kitapların içeriğinde yapılacak değişimlere ve halkın bunları ne derece benimseyeceğine yöneliktir. Peyami Safa'ya göre; halk yeni şekilleri hemen her zaman yadırgama eğilimindedir. Bu açıdan eser yazarları masal tekniğini kullanmada başarılı olabildikleri ölçüde halkın ilgisini kazanabileceklerdir, aksi halde bu girişimin sonucu olumsuz kalmaya mahkumdur. Kendisinin de *Leyla ile Mecnun*, *Billur Köşk* gibi halk kitapları yazdığını belirten Peyami Safa, halk kahramanlarını

³⁴ II. Dünya Savaşı yıllarında Radyo Gazetesi'nin yazarlarından olacak Nurettin Artam, yaygınlık sorununu irdeleyerek, Yurd gazetesinin tirajının yüksekliğini halka götürülüş biçimi bakımından örnekleyenlerden biri olmuştur. Nurettin Artam, "Halka Okutmak İçin", *Ulus*, 22 Mayıs 1937, s.2., "Halk ve Halk Edebiyatı", *Ulus*, 16 Mayıs 1937, s.5., "Halk İçin Eserler", *Akşam*, 11 Mayıs 1937, s.4., Yurd gazetesi hakkında bilgi için bakınız: Hakkı Uyar-Türkan Çetin, "Tek Parti Yönetimi'nde Köylüye Yönelik Propaganda Yurt Gazetesi", *Toplumsal Tarih*, C:1, S:1 (Ocak 1994), s.51-58.

³⁵ Hüseyin Cahit Beyin görüşlerini aktaran Faruk Rıza Güloğul, *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1937, s.53-55.

bugüne uyarlamanın olanaksız olduğu düşüncesindedir. Dönemin halk mecmualarının, Karagöz gibi bir halk kahramanını kullanarak devrimi ve modern yaşamı köylüye anlatmakta başarılı olduklarını kabul eden Safa, ancak halk masallarında bunun oldukça tehlikeli olduğunu düşünmektedir. O'na göre; "Nasrettin Hocaya smokin giydirmek, Leylâ ile Mecnuna tango oynatmak ve Köroğlunun yüzüne bir zehirli gaz maskesi geçirmek",³⁶ "Keloğlanın sevgilisini Zümrüdü Ankanın sırtından alıp tayyareye bindirmek ve Paris'teki 1937 mecrisine götürmek ne şarttır ne de doğru bir şeydir..."³⁷

Cumhuriyet döneminde halk kitapları çoğunlukla belli başlı bazı yayınevleri tarafından yayımlanmışlardır. Bunlar *Bozkurt*, *Yusuf Ziya Bıçak*, *İkbal* ve *Emniyet* yayınevleridir. Bu yayınevlerinin adları değişmeyen bir kaç halk kitabı yazarı bulunmaktadır. *Selami Münir*, *Zeki Korgunal*, *Murat Uraz*, *Faruk Rıza Güloğul* bunlar arasındadır.³⁸ Bu tartışmalara katılan Zeki Korgunal, iddia edildiği üzere, kendisinin yazdıkları da dahil, halk kitaplarının dil ve üslup açısından "berbat" olmadığını, gerici bir ruh da taşımadıklarını dile getirmiştir. Hatta, Çanakkale Savaşı'nı konu alan bir halk kitabı yazdığını belirten Korgunal, bu kitabın diğer halk kitaplarından daha çok satıldığını açıklamıştır. Halk kitabı yazarlarından Faruk Rıza Güloğul da, içlerinde Aşık Kerem ve Aşık Garip gibi kitapların da olduğu halk kitaplarının tümünde gerici düşüncelerin bulunduğu yönündeki değerlendirmeleri doğru bulmamaktadır. Güloğul'a göre; kitapların salt halkın ayağına götürüldüğü için okunduğu değerlendirmeleri de yanlıştır. Halk kitaplarının kitleler, özellikle de köyler tarafından talep edilmesinin temel nedeni, kitapların çoğunda kahramanlık, aşk, aşk uğruna hayatın feda edilmesi gibi Türk köylüsünün ruhundaki temiz duygulara seslenen temaların işlenmiş olmasıdır. Yoksa bu eserler gerici içerikli değildir.³⁹ Güloğul, aynı zamanda Matbuat Umum Müdürlüğü'nce eski halk kitaplarının kahramanlarına bel bağlanarak, devrimin propagandasının yapılmasını boş bir emek olarak değerlendirecektir:

"...Köylüye inkılâp fikirlerini aşlamak için Şahmaranın, Keremin, Köroğlunun yardımına neden ihtiyaç his ediliyor? Köylü kendi arasında yaşayan, kendi dilile konuşan Umumi Harp, Milli Mücadele kahramanlarını

³⁶ Peyami Safa, "Yeni Masallar", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1937, s.3.

³⁷ Peyami Safa, "Halk Masalları Nasıl Yazılmalı?", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1937, s.3.

³⁸ Pertev Naili Boratav kitabında sözkonusu halk kitaplarını yayım tarihleri ve yayım bilgileri ile sunmuştur. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1946, s.8-17.

³⁹ Faruk Rıza Güloğul, *a.g.e.*, s.7-8.

niçin Köroğlu kadar sevmesin? İnkılap uğruna başını veren Kubilây inkılâbın fikirlerini yaymak için Şahmarandan daha mı az elverişlidir?...”⁴⁰

Halk kitaplarının edebiyatçılar tarafından yeniden yazılması uğraşına başka bir boyuttan da eleştiri gelmişti. Bu eleştiri; aydınların bunu yapabilme yetkinliklerinin sorgulanması yönündeydi. Bu yöndeki eleştirilere göre, halk kitaplarının kaç aydın tarafından okunup, bilindiği şüpheliydi. Örneğin Nurullah Ataç, “münevver zümre” olarak nitelenen kesimin bu kitapları okumadığını, haklarında hiç bilgiye sahip olmadığını söylerken, Dahiliye Vekaleti'nin bir tamimi ile münevverlerin “halk muharriri” olmasının olanaksızlığını dile getiriyordu.⁴¹

Adaptasyon Yerine Yeni Kahramanlar ve Yeni Halk Kitapları

Öte yandan, halk kitapları yoluyla devrimin halka aktarılmasını doğru bulmakla birlikte, bunun eski halk kahramanları ile yapılmasını eleştiren yazarlar da bulunmaktaydı. Örneğin Bürhan Cahit, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi yazarların görüşleri bu yöndeydi. İsmail Hakkı “*Yeni Hayata Yeni Kahraman*” başlıklı yazısında kitapların çok okunmasının nedenini kitaplarla halk arasındaki zihniyet yakınlığına bağlıyor ve yeni temaları eski kahramanlarla işlemenin fayda getirmeyeceğini dile getiriyordu:

“...Yeni temleri eski kahramanlara işletmekte hiçbir fayda yoktur. Bugünkü Türkiye halkının kahramanları aşiret reisleri, derebeyleri, keloğlanlar, köroğulları değildir, çeliği erip çimentoya döken, kanatlarıyla bulutları döven insanların yurtdaşlarıdır. Şimdi Cennet «selliseyf» edenlerin kılıcında değil, havayı zapteden insanların iradesindedir. Bu çelik ve Karabük ümmetine söylenecek beyitler Köroğlu ve Kerem ağzına yakışmaz. Zamanın dilini yalnız zamanın adamları söyleyebilir.”⁴²

Aynı biçimde Bürhan Cahit, kendi deyimiyle gericiliğe davetiye çıkaran halk kitaplarının hurafelerden arındırılmasının zorunluluğunu dile getirmekle

⁴⁰ Faruk Rıza Güloğul, a.g.e., s.69. Faruk Rıza Güloğul, Yaralı Mahmut ile Nigar ve Karacaoğlan gibi halk kitapları da yazmıştır. Bakınız: Faruk Rıza Güloğul, **Yaralı Mahmut İle Nigar**, İstanbul: Emniyet Kütüphanesi,[t.y.], **Karacaoğlan**, İstanbul: Bozkurt Kitabevi,1942.

⁴¹ Faruk Rıza Güloğul, a.g.e., s.48-49.

⁴² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Yeni Hayata Yeni Kahraman”, **Yeni Adam**, S:178 (27 Mayıs 1937), s.3.

birlikte, bunların Cumhuriyetin değerlerini aşılama da kullanılmasının, efsanevi türdeki bu yapıtların değerini öldüreceğini düşünmekte ve eski kahramanlarının yerini dolduracak yeni destanlar yazmayı salık vermekteydi. Türk yurtseverliği içinde “Yahya Kaptan”, “Gavur İmam”, “Akbaş” gibi pek çok gerçek yiğitlik öyküsü vardı. Bürhan Cahit, bunlardan halk kahramanı yaratmanın hiç de güç olmadığını, yeni kahramanların eskileri kısa sürede unutturacağını söylüyordu.⁴³

Halkçılık İdeolojisi Bağlamında Halk Kitaplarının Modernizasyonu

Bu tartışmalar arasında gündemi daha derinden çözümleyen ve tartışmayı dönemin ideolojik bir yansıması olarak yorumlayan tek kişi Sadri Ertem olmuştu. Sadri Ertem, Cumhuriyet dönemi toplumsal- gerçekçi edebiyatının önemli üyelerindendi. Türk Devrimi üzerine yazdığı “*Türk İnkılâbının Karakterleri*” adlı kitabıyla devrimi altyapı öğeleri ile tanımlama çabasında bulunan bir yazardı.⁴⁴ Halk kitaplarının modernizasyonu sorununu da bu boyutta ele alacak ve tartışmaları dönemin birincil ideolojik teması halkçılık anlayışı çerçevesinde yorumlamayı yeğleyecekti. Sadri Ertem, halka bakış açısından kaynaklanan ve halkı tanımlamakta kullanılan farklı karşılıkların bu tartışmanın odak noktası olduğuna ilgi çekmiştir. O’na göre bugün halka inmeyi, halktan olmayı, halkın o günkü yaşam durumunu idealize etmek olarak algılayanlar için bu girişim doğaldır ki olumsuz bir anlam ifade etmekteydi. Parya olmayı idealize edenler, yeni dünyanın istek ve kalıplarını halka giydirmekte çekinceli davranmaktaydılar. O ise, dünyanın teknolojik, bilimsel ve çağa dönük gereksinimlerinin halka sunulmasının gerçek anlamda halkçılık olduğu düşüncesindeydi ve “*Bize Göre Halk Edebiyatı*” başlıklı yazısında tartışmayı bu eksende yorumlayacaktı:

“... Halk için edebiyat yapmak, muharrirleri kalem başına davet etmek de aynı şekilde anlaşmazlıkları meydana çıkardı... Evvelâ halkı anlamakta birleşmek lâzımdır. Halk kime derler?... Bazılarımız sanıyoruz ki; halk bugünkü hayatı içinde en ideal hayatı yaşamaktadır. Onun hayatına, onun haline dönmek, onun gibi olmak halkçılıktır. Şehirde potur giymekle; yahut evinde bulgur pilâvı

⁴³ Faruk Rıza Güloğul, a.g.e., s.42-43., Karagöz ve Koroğlu gibi gazetelerin yazarlığını yapan Bürhan Cahit, Erken Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal üzerine pek çok kitabın da yazarıdır. Kanaat kitabevi tarafından yayımlanan “*Mustafa Kemal*”, “*Gazinin 4 Süvarisi*”, “*Atatürk’ün İki Cephesi*”, “*Mudanya Lozan*” çalışmaları bunlar arasında sayılabilir. Işıl Çakan, a.g.e., s.30.

⁴⁴ Sadri Ertem, *Türk İnkılâbının Karakterleri*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.

yemekle halktan olabileceğini sanmak gibi... Halkın bugünkü halini idealize etmek, kağnyı tayyareye, sapanı traktöre, beton evi kerpiç kulübeye, tabii istihali, endüstri devrine almak demektir. Bu düşünceye sahip olanlara göre biz, halka gideceğiz, onun sırrına ereceğiz. Parya olmayı insan nasıl idealize eder?... Bunlara göre halk basit bir takım itiyadların, göreneklerin siperidir. Ondan başka bir şey anlamaz. Başka bir şey yapamaz. Bu görüş, halkı feodaliteden daha geri bir reaksiyona sevk etmek demektir... Halkın ihtiyaçları ile hakikat yani müsbet dünya arasında tezdad yoktur. Yalnız halkı üstün bir tekniğe, ve yeni bir boyuta sevkedecek motör, yani halkın maneviyatını yapmak, ruhunun yeni itiyadlarını halketmek vazifesi de münevverlere, muharrirlere, ediplere düşmektedir. Halk için yazdırılması mevzubahsolan eserleri biz artık bu manada anlayacağız. Eski kalıplar içinde yepyeni bir dünyanın heyecanları, ihtirasları ve tipleri yaşayacaktır... Halk edebiyatından bunu anlıyoruz. Yoksa mesele kâlubeladan kalma- iyi, kötü- eserleri bir kere daha nesirden nazma, yahut nazımdan nesre çevirmek yahud da bir methüsenâ edebiyatı vücade getirmek değildir..."⁴⁵

Sadri Ertem'in de ilgi çektiği üzere dönemin Halkçılık anlayışının niteliği benzer örneklerde olduğu gibi halk kitaplarının yenilenmesindeki yöntemi de belirlemiştir. 1930'lu yıllar Türkiye'sinde üretilen yeni değerlerle donatılmış homojen bir yurttaş yaratma arzusu, CHP'nin temel ideolojik yaklaşımı olmuştu. Toplumda sınıf çelişkilerinin olmadığı tezinden hareketle geliştirilen Halkçılık anlayışında; seçkinlerin çabaları ile üretilenlerin halkın yararına olduğu tezi, Kemalist kadrolar tarafından uygulamaya konulacaktı. Bu anlamda Halkçılık 19. yüzyıl Narodnik hareketinin ilk aşamasındaki niteliğiyle benzer özellikleri içeriyordu. Rusya'da halka yaklaşmak isteyen aydınlar dönemin kaybeden unsuru olan küçük üretici köylülere dayalı olarak Çarlık rejimini yıkmak istegindeydiler, ancak bunu gerçekleştirmek için aydınların halk katmanlarına yaklaşması, onları aydınlatması bir zorunluluktur. Narodnikler işçilerin ve proletaryanın olmadığı, asıl devrimci gücün aydınlar tarafından yönlendirilen ve yönetilen köylüler olduğunu düşündükleri sosyalizm tasarılarında kapitalist sistemi değiştirmeden onun aksayan ve beğenilmeyen sonuçlarını törpülemek ve düzeltmek istegindeydiler.⁴⁶ Halkçılık ideolojisi 1910 yılından başlayarak Osmanlı aydınları arasında da önemli bir çekim merkezi

⁴⁵ Sadri Ertem, "Bize Göre Halk Edebiyatı", *Kurun*, 28 Mayıs 1937, s.5.

⁴⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S: 6-7 (Yaz- Güz 1978), s.54-56.

olmuş, Halka Doğru Dergisi çevresinde aydınların halkın ilerlemesi üzerine ürettikleri tezler tartışılmış, halka ulaşmanın yolları aranmıştı.⁴⁷ İşte Türk Devrim ideolojisinde de gerçekleştirilmeye çalışılan bu idi. Küçük burjuva radikalizminin tekelindeki Halkçılık ideolojisi doğrudan halkı, köylüyü seçkinler eliyle aydınlatmayı öngörmekteydi. Bu açıdan halk kitaplarının modernize edilmesi sürecinde halkın, köylünün yazarı olmaktan amaç; köyün, köylünün arzularının dile getirilişi değil, bu toplumsal katmanlara yeni değerlerin aktarılmasıyla ilerlemenin gerçekleşmesidir. 1950'li yılların köycü yazarlarından farklı olarak bu dönemde halk- köy yazarı olmak, köyün, halkın dertlerini, durumlarını dile getirmenin ötesinde bir anlam taşımakta, halkın seçkinler eliyle aydınlatılması, onlara doğru yolun gösterilmesi karşılığında kullanılmaktaydı.

Adaptasyonun Başarısızlığı / Yeni Ulusal Halk Kitapları İle Devrim Eğitimi/ Akademik Alanın Devlet Güdümlü Edebi Eserlere Karşı Tavrı

Türk Halk kitapları üzerine yazılmış bilimsel eserler “halk kitabı” terminolojisinin tanımlanıp, sınıflandırılmasında ve sınırlarının belirlenmesinde temel dayanaktır. Bu kapsamdaki ilk eserler yabancı bilim adamlarının çalışmalarından izlenmektedir. 1892 yılında ilk kez Macar Türkolog Ignaz Kunoş “*Anadolu’da Türk Halk Romanları*” başlıklı çalışması ile Türk halk kitaplarını sınıflandırmıştır. Kunoş’un bu çalışmasını Otto Spies’in “*Türkische Volksbücher*” çalışması izlemiş, 1929 yılında yayımlanan kitap, 1941 yılında Behçet Gönül çevirisi ile Eminönü Halkevi yayınları içinde “*Türk Halk Kitapları- Mukayeseli Masal Bilgisine Bir İlâve*” başlığı ile yayımlanmıştır.⁴⁸ Bu kapsamdaki bir diğer bilimsel eser 1929 yılında yayımlanan H.A. Fischer’in “*Schah İsmail und Gülüzar*” adlı eseridir. Yazar bu eserde Türk halk kitapları hakkında geniş bilgiler vermektedir.⁴⁹ Erken Cumhuriyet döneminde Türk yazarları içinde Pertev Naili Boratav’ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* kitabı ile bu alandaki diğer çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Sözkonusu bu yayınlarda halk kitapları çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır.

⁴⁷ Sabahattin Özel, *Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk Ve Atatürkçülük*, İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s.67.

⁴⁸ Dr. Otto Spies, *Türk Halk Kitapları- Mukayeseli Masal Bilgisine İlâve*, Çev: Behçet Gönül, İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyatı, S:19, 1941, s.VII-VIII.

⁴⁹ Ensar Aslan, *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri- Yaralı Mahmut Hikayesi ve Halk Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Diyarbakır: D.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1990, s.2.

Örneğin Spies, kitaplar üzerine yaptığı değerlendirmelerinde; halk kitaplarının konularının benzerliğine ilgi çekmiş ve hepsinin aşağı yukarı aynı tema üzerine kurulu bulunduğunu belirtmiştir. Mustafa Nihat Özön de konularının “sıkıcı bir benzerlik” gösterdiğini söylediği halk kitaplarındaki en belirgin ayrımın kahramanların sazları ile söyledikleri parçalardan izlenebileceğini ifade ederek bu görüşü desteklemekteydi.⁵⁰ Spies’in çalışması yoğunlukla aşk hikayeleri örnekleri üzerine odaklıdır. İki sevgilinin doğumlarından ölümlerine kadar geçen yaşam hikayeleri ve aşk yüzünden ölmeleri ana temalardan biridir. Kitaplardaki bir diğer benzer özellik, mucizevi olayların yoğun biçimde kullanılmasıdır. Örneğin; zürriyetsizlik sorunu, ardından bir mucize şeklinde gerçekleşen doğum olayı kitapların ortak niteliklerinden birini oluşturmuştur. Genellikle bir Bey, Sadrazam, Vezir ya da Kethüdanın zengin ve mesut yaşayışları içinde bir tek eksik şey olan çocuğa özlemleri ve bunun için olağanüstü kişilerden yardım ummalarının hikayelendiği kitaplarda, bu amaç için yollara düşen zengin insanlar Allahın sevgili elçileri; dervişlerle karşılaşacak ve dervişin verdiği bir meyva sayesinde özledikleri çocuklarına kavuşacaklardır. Olay kahramanlarının toplumun yüksek sınıflarına özgü olduğu ve genellikle Hindistan, Horasan, Acemistan, Tebriz gibi Doğu ülkelerinin hikayelendiği yapıtlarda açık bir idealizm izlenmektedir.⁵¹ Karşılıklı sözleşmeler ve bu sözleşmelere dayalı olarak verilen sözler baskın bir temadır. Mucize doğumun gerçekleşerek, evlat sahibi olmaları halinde çocuklarının birbiri ile evlenmeleri konusunda beylerin yaptıkları bağışlar bu kitapların ortak niteliğidir. Spies, halk kitaplarının bazılarında olağanüstü olaylar dizgesinin bulunmadığını belirtmektedir. Bu gibi kitaplarda çocuklar mucize sonucu doğmazlar, ancak halk katmanlarının acıma duygularına hitap eden bir felaketler örgüsü ile çevrelenmiş yaşamlar bunların konusunu oluşturur. Anne ve babasını bir felaket sonucu yitirmiş bir halk kahramanının kendisine velilik eden aile yanında büyümesi, kardeş bildiği kıza aşık olması ve çektikleri acılar konular arasındadır. *Arzu ile Kanber* bir mucizevi oluşa dayanmayan bu türün örneklerindedir.⁵²

CHP'nin 1937 yılında yazarlara yeniden yazılması için istekte bulunduğu kitaplara bakıldığında, olağanüstü temalara yer veren hikayelerin tercih

⁵⁰ Dr. Otto Spies, a.g.e., s.14., Mustafa Nihat Özön, “Türk Halk Kitapları”, *İlköğretim*,C:5, S:98(14 ikinci kânun 1942), s.1253.

⁵¹ Dr. Otto Spies, a.g.e., s.14-20, 50-51.

⁵² Dr. Otto Spies, a.g.e., s.17.

edilmediği görülmektedir. Gerçekten de devlet yaşamında olduğu kadar toplum yaşamının her parçasına laik anlayışı yerleştirme çabasındaki Türk Devrimi bu konuda da duyarlı davranmıştır. Ancak Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 1937 yılındaki girişimi istenildiği gibi sonuçlanamayacaktır. Müdürlük, bu kapsamda sınırlı sayıda halk kitabı yayımlayabilmiştir. Besim Atalay'ın *Âşık Kerem* (1939), *Suna ile Çoban* (1939), Bekir Sıtkı Kunt'un *Arzu ile Kanber* (1940) kitapları Matbuat Umum Müdürlüğü'nce yenilenerek yayımlanan kitaplar arasında yer almıştır.⁵³ İçlerinde Besim Atalay'ın *Suna ile Çoban* hikayesi diğerleri gibi yine bir aşk hikayesi olmasına karşın, oldukça çağdaş değerleri içermesi ve erkek-kadın aşkı yanında vatan aşkını da konu edinmesi bakımından önem taşımaktadır. Hikayede halkın arzuladığı sözlü anlatılara, destanlara, hikayelere yer verilmesi eski halk kitaplarının üslubunun korunduğunu göstermektedir.⁵⁴ Kitaplar içinde Bekir Sıtkı Kunt'un *Arzu ile Kanber* kitabı ise Cumhuriyet köycülüğünü, halkevciliğini de içeren ve gerçek anlamda Cumhuriyet terbiyesi aşıl原因 bir halk kitabı olarak izlenmektedir. Kitapta Cumhuriyetin eğitim ve öğretim alanına getirdiği kazanımların altı çizilmiş Türk Devrimi'nin propagandası yapılmıştır:

“Kanber yedi yaşına bastığı zaman köyün ilk mektebine gidip gelmeye, okuyup yazma öğrenmeğe başlamıştı. Bir müddet sonra Arzu da büyüdü, o da Kanberle beraber mektebe gidip gelmeğe başlamıştı. Köyün mektebi yeni bir yapı idi. Sınıflarında sıralar vardı. Duvarlara haritalar asılmıştı. Sıraların karşısında kara tahta, onun yanında muallimin masası vardı. Mektebin muallimi Ankara'daki muallim mektebinden yeni çıkmış genç; bilgili bir adamdı. Mektep çocuklarına çok iyi bakıyordu. Onlara çok şey öğretiyordu. Cumhuriyet bayramında mektebi bayraklarla süslüyorlardı. Genç muallim bütün köylüleri oraya toplayıp onlara eski padişah idaresinin zulmünden, bundan sonra Cumhuriyetin iyiliklerinden bahsediyor, Atatürk'ün bütün dünyaya ün salmış büyüklüğünü, Türk olarak dünyaya gelmenin nimetlerini anlatıyordu. Kanber de Arzu ile beraber bu memlekette Cumhuriyet devrinde kardeş olarak doğdukları, başlarında Atatürk gibi büyük bir adam olduğu için, çok mesut olduklarını anlıyorlardı....”⁵⁵

⁵³ Bekir Sıtkı Kunt, *Arzu ile Kanber*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatından, Halk Kitapları III, 1940., Besim Atalay, *Âşık Kerem*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939.

⁵⁴ Besim Atalay, *Suna ile Çoban*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939.

⁵⁵ Bekir Sıtkı Kunt, *Arzu ile Kanber*, s.5.

Arzu ile Kanber kitabında Erken Cumhuriyet döneminin en önemli ideolojik aygıtlarından biri olan Halkevleri de yer bulmuş, Arzu ile Kanber'in düğünü Halkevi köycülük şubesi tarafından düzenlenerek, Halkevlerinin sosyal yardım anlayışı, köye, köylüye yakınlığı özellikle vurgulanmıştır.⁵⁶

Tek- parti döneminde 1937 projesi doğrultusunda eski halk kitaplarının özellikle de tema açısından yenilenmesi çabası bu sınırlı örneklerden öteye geçememiştir. Ne var ki, eski halk kitaplarının modernizasyonunda verimli sonuçlar elde edilememesine karşın, Devrimi ve Cumhuriyeti topluma aşılacak yeni halk kitaplarının ve yeni kahramanların ortaya çıkması gecikmemiştir. Eski halk kahramanlarının yeni değerlere adaptasyonu yönündeki çabalar yerini yeni halk kitapları üretmeye bırakacak ve "**Ulusal Halk Kitapları**" olarak tanımlanan yeni kitaplarla devrim ile halk arasında arzulanan ilişki kurulmaya çalışılacaktır.

Başta Pertev Naili Boratav olmak üzere, Cumhuriyet döneminde halk bilimcilerin bir kısmı tarafından halk kitabı olarak görülmemekle birlikte, yazarları ve yayıncılarınınca halk kitabı kategorisine alınan ulusal halk kitapları CHP'ce devrimin propagandası açısından desteklenen ürünler olacaktır. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı çalışmasında "ulusal halk hikâyeleri"ni halk kitabı sınıflaması içine almamaktadır. Boratav'a göre modern roman ve hikaye ile halk hikâyeleri ve kitapları ayrı ayrı şeylerdir ve her dönemin kendine özgü yazın türü olup, her türün de kendine özgü üslubu olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Boratav'a göre; gerek Matbuat Umum Müdürlüğü'nün, gerekse sözkonusu yazarların halk kitaplarını modernleştirme yönündeki çabaları hikâyelerin özgün karakterinin yitirilmesine yol açmış, en önemlisi de halkın kitaplara olan ilgisini azaltmıştır.⁵⁷

Ancak, Erken Cumhuriyet döneminde halk kitabı yazarları, bilimsel alanın karşı çıkışlarına karşın "ulusal halk kitabı" yazma uğraşına girişmişlerdi. Ulusal savaş ve devrimi halka benimsetmeyi amaçlayan bu kitaplar, kullanılan dil açısından da devrimin ilkelerine uygun metinlerdi. Selâmi Münir ve

⁵⁶ A.g.e., s.35.

⁵⁷ Boratav'ın sınıflandırmasında halk kitapları şu biçimde sınıflandırılmıştır: Aşk Masalları (Aşık Kerem, Aşık Garip gibi), Milli Cenk Hikâyeleri (Köroğlu gibi) ve doğrudan doğruya halk ağzından derlenmiş hikâyeler (Bey Böyrek hikayesi gibi). Boratav Milli Hikâyeler adı altında sınıflanan ve bazı realist konuların işlendiği yazarı belli hikâyelerin halk hikâyeciliği ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmektedir. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s.217, 221,227.

Muharrem Zeki Korgunal'ın eserleri bu yönde gelişmiş, gerek tema gerekse dil açısından yeni, dili sadeleşmiş halk kitapları yayımlanmaya başlanmıştı. Selâmi Münir Beyin, Yusuf Ziya Balçık kitapevinden çıkan *Yanık Ömer ile Güzel Zeynep* kitabının başında “*Resimli ulusal hikaye- iki genç köylünün temiz aşkını, yurt uğrundaki fedâkarlıklarını gösterir, çok meraklı ve heyecanlı ulusal bir serüven*” tanıtımı bulunmaktaydı. Milli Mücadele yıllarında geçen öyküde; köyün güzel kızı Zeynep'in öncelikle düşmana yardım eden eşkıyalarla korkusuzca mücadelesi, ardından da köyden ayrılarak hasta bakıcı olarak yurduna verdiği hizmetler hikaye edilmişti. Savaşın son bulması ile birlikte askerde adı Yanık Ömer olmuş Ömer'le, Zeynep kavuşacak, nikahları Cumhuriyetin ilan edildiği gün kıyılacaktı. Böylelikle ulusal bayramın coşkusu düğün alayı ile karışmış, köylüye Cumhuriyet terbiyesi bayramın heyecanı ile birlikte duyumsatılmaya çalışılmıştı.⁵⁸

Muharrem Zeki Korgunal tarafından yazılan ulusal halk kitapları serisi içinde *Ateş Olup Sardılar*, İsmail Nâzım Ergenel'in sahibi bulunduğu Emniyet Kütüphanesi tarafından yayımlanan kitaplar arasında yer almıştır. *Ateş Olup Sardılar* 1915 yılında Çanakkale Savaşı sırasında geçen bir ulusal hikayedir. Köyün güzel kızı Emine ile çocukken yetim kalan çoban Mehmet'in birbirlerine olan aşklarını ve savaş döneminde yaşadıkları ayrılığı konu alır. Düğünlerinin yapılacağı sırada askere alınan Mehmet, Çanakkale'de üstün başarılar göstermiş, yurdu için savaşırken yaralanmıştır. Emine ise köyünün düşman işgaline uğramasıyla başka köye göçmüştür. Ancak savaşın kazanılmasının ardından köyü Çobandereye dönecek, Mehmet'in bir zamanlar kaval çaldığı o güzelim kırların bir yığın kül haline geldiği topraklarına kavuşmanın sevincini yaşayacak ve Tanrı'nın O'nu Çobandere'ye kavuşturduğu gibi yavuklusuna da kavuşturmasını dileyecektir. Hikayede Emine ile Mehmet birbirlerini bulur, evlenerek bir oğul sahibi olurlar. Oğulları Hasan on beş yaşına gelmiş, ortaokulu bitirmiştir. Artık çiftçilik yapma isteğindedir. Ancak Mehmet oğlunun yanlış düşündüğünü, kendisinin okumadığı için cahil kaldığını, memleketin uyanık ve okumuş gençlere ihtiyacı olduğunu söyleyerek, O'nu fikrinden vazgeçirecektir. Hikaye oğul Hasan'ın önce Çanakkale için yazılmış *Boğaz Harbi destanını*, ardından da *İstiklal Marşı'nı* okuması ile son bulmaktadır.⁵⁹

⁵⁸ Selâmi Münir, *Yanık Ömer ile Güzel Zeynep Hikâyesi*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1937, s.1-71.

⁵⁹ *Ateş Olup Sardılar* kitabının ilk iki sayfasında Muharrem Zeki Beyin aynı adlı bir şiiri de bulunmaktadır. Muharrem Zeki Korgunal, *Ateş Olup Sardılar*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.

Selâmi Münir tarafından kaleme alınan bir başka ulusal halk hikayesi *Mehmetçik Çanakkalede* adlı halk kitabıdır. Kitabın kapağında “*Hakikî, Resimli Savaş Vak’aları*” tanıtımı bulunmakta ve I.Dünya Savaşı’nda Çanakkale’de süvari yedek subay olan Kâzım Kayatürk’ün anılarından aktararak yazıldığı belirtilmektedir. Eser, Yusuf Ziya Balçık Kitapevi tarafından yayımlanmıştır. Hikaye, I.Dünya Savaşı başladığında, çekilen kura sonucu Çanakkale Arıburnu’na gönderilen Kâzım Beyin dilinden anlatılmaktadır. Çanakkale Savaşı ve Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal’in savaşta gösterdiği başarıların yanı sıra, Ondokuzuncu Fırkanın yedinci alayının ikinci taburunda görevli olan, adları bilinmemekle birlikte savaşta üstün başarılar göstermiş Ali Çavuş, Mehmet Çavuş, Mehmet Onbaşı, Bombacı Hamdi Çavuş’un hikayeleri ile birlikte yeni yetişen Türk tayyarecilerinin savaşta gösterdikleri yararlılıklar halk kitabının ana iki teması olarak izlenmektedir.⁶⁰

Gerek Korgunal’ın gerekse Selâmi Münir’in ulusal halk hikayelerinde Türklerin üstün karakteri ile kahramanlığının övgüsünü içeren bir çok nitelenin bulunduğu görülmektedir. Eski halk kitaplarının felaketler, mucizeler üzerine kurulu temalarının yerini, ulusal halk hikayelerinde zafer ve gelecekte beklenen umutla yoğrulmuş motifler, ulusal duygudaşlığı perçinleyen kitle ruhu almıştır. Bir kısım halk kitabı ise bu ruha kaynaklık eden gerçek olaylarla desteklenmişti. *Mehmetçik Çanakkalede* kitabında olduğu gibi doğrudan anılardan hareketle ulusal halk kitapları yazıldığı görülmüyordu. Kitapların dili oldukça yalındı. Gerçekten de 1930’lu yılların dilde sadeleşme ve özleşme çabalarının halk kitaplarına doğrudan etkisi olmuştur. Örneğin Muharrem Zeki Korgunal tarafından üç cilt olarak yazılan ve Arap kahramanların dilinden Türklük propagandasının yapıldığı cenk hikayelerinden *Yedi Yol Cengi* kitabının başına “*dilimizi kurtaralım*” sözleri konularak, halkın anlayacağı dilin seçilmesini özendirilen metinlere yer verilmiştir:

“Yer yüzünde Türk dilinden daha güzel, daha işlek dil yoktur. Türk budunu en eski bir budun olduğu için yazan Türke Türkçe yazmaktan[.] okuyan Türke Türkçe okutmaktan büyük, değerli yumuş(vazife) dolayısıyla daha büyük kazanç olamaz...”⁶¹

⁶⁰ Selâmi Münir, *Mehmetçik Çanakkalede*, İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1937.

⁶¹ Muharrem Zeki Korgunal’ın *Yedi Yol Cengi* kitabından aktaran Faruk Güloğul, a.g.e., s.15-16.

Yine, Hilmi Kitapevi tarafından yayımlanan “*Halk İçin Din Kitabı*” adlı kitabın kapağında “*Dil Kılavuzuna Göre Yeni İlmihal- Türk Dili araştırma kurumunun yaptığı son Dil kılavuzuna göre öz Türkçeye çevrilmiştir*” açıklaması yer almakta olup, kitabın iç kapağında ise “*İnanç ve Tapınç meseleleri*” gibi öz Türkçe terimlere yer verilmiştir. Kitap içinde oldukça öz Türkçe kelime kullanılmış, örneğin peygamber; yalvaç, namazın rükünleri; namazın örkünleri gibi kelimelerle ifade edilmiştir.⁶²

CHP'nin yeni halk kitapları yayımlama çabalarına bir örnek de; 1940 yılında yeni Karagöz metinleri yazdırmak için bir yarışma açmasıdır. Parti, gerek okunmak gerekse Halkevi temsillerinde yararlanılmak üzere yazarlara Karagöz metinleri yazdırmış, Karagözü halk eğitiminde bir araç olarak kullanma yoluna gitmiştir. Bu girişim 1940 yılında köylerde Halkodalarının açıldığı döneme rast gelmektedir. 1941 yılında devrimle barışık ve devrimin değerleriyle beslenmiş yedi Karagöz oyunu yazdırılmıştır. *İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Rahmi Balaban, Hayri Küçük Ali*'nin yazdığı bu yedi oyunda Karagöz, Türk Devrimi'nin kazanımlarını özümsemiş olarak halkın karşısındadır. Karagöz'ün Cumhuriyetle elde ettiği kazanımlar ve Hacivat'ın devrimin gerisinde kalan gelenekselliği, bilindik Hacivat- Karagöz atışmaları ile halka sunulmuştur. 1941 yılında gerçekleştirilen bu ürünler, aslında iki eski halk kahramanının yeni değerlere uyarlanması önemli bir örneğidir. Eski halk kitaplarının kahramanlarının yeni değerlere uyarlanmasında başarılı olamayan tek-parti hükümetleri, geleneksel kukla oyununun modernizasyonunda başarı göstermiştir. Devrimle uyumlu kukla metinlerinin aynı zamanda temsil yoluyla gösterimi halk terbiyesinde önemli bir yol alınmasına yardımcı olacaktır.⁶³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun “*Karagöz Köy Muhtarı*” adlı oyununda yer alan ve Türk Dil Devrimi'ni halka aşıl原因an bölümünden aktarılabak bir parça, halka devrimin benimsetilmesinin örneklerinden yalnızca biridir:

“... *Hacivat*- Aman Karagöz, tuhaf
bir şey işittim.

Karagöz- Tuhaf bir şey mi dedin?

⁶² *Halk İçin Din Kitabı Yeni İlmihal*, İstanbul: Hilmi Kitapevi, 1935, s.3,5.

⁶³ Temsiller yoluyla devrimin propagandasının yapılması konusunda geniş bilgi için bakınız: İşıl Çakan, *Konuşunuz, Konuşturunuz*, s.237-272.

Hacivat- Evet; hem de çok tuhaf.

Karagöz- Ya...Neymiş bakalım, Hacivat?

Hacivat- Ne olacak efendim. Bizim köye muhtar olmuşsun.

Karagöz- Evet ama bunun neresi tuhaf, Hacivat? ...

Hacivat- Muhtarlık nerede, sen nerede Karagöz?

Karagöz- Muhtarlık köyde Hacivat, ben de tam karşında, işte.

Hacivat- Karagöz köy muhtarı ha, kel başa şimşir tarak.

Karagöz- Yazık sana Hacivat.

Hacivat- Neden yazık oluyormuş bana. Söyle bakayım?

Karagöz- Öyle ya. Bir kere bizim köy kel başlı değil; sonra ben de tarak değilim.

Hacivat- Aman efendim, teşbih yaptım.

Karagöz- Tesbih mi yaptın? Çek bakalım!

Hacivat- Hayır tesbih değil, teşbih. Teşbih. Teşbihte hata olmaz.

.....

Karagöz- Sen sahiden geri kafalı düz tabanın birisin.

Hacivat- Mucip ne?

Karagöz- Ey bunca yıldır bu kadar dil değişikliği oldu da sen bir türlü o kuruyasınca dilini düzeltmedin.

Hacivat- Benim dilimde ne var ? Benim dilim kitap dili, ülemâ dili efendim.

Karagöz- Eh, benim dilim de türk dili, halk dili(Tokatlar)

Hacivat- Ben bu dili medreseden aldım.

Karagöz- Ben de bu dili milletimden aldım(Tokatlar).....

Hacivat- Yazık oldu sana Karagöz demek istiyorum.

Karagöz- Neden yazık olmuş bana, söyle bakalım Hacivat!

Hacivat- Öyleya, canım efendim, sen köy muhtarlığı edebilecek âdem misin? Cahilin birisin.

Karagöz- Hacivat doktorluk, mühendislik edecek değilim ya köy muhtarlığı edeceğim.

Hacivat- Peki ama, köy muhtarlığı edecek iktidar sende yok.

Karagöz- Ben iktidar, miktidar bilmem. Türkçe söyle Hacivat! Yoksa patlarım.

Hacivat- Muhtarlık etmiye gücün yetmez senin.

Karagöz- Neden?

Hacivat- Ümmîsin.

Karagöz- Ümmü de ne böyle?

Hacivat- Yani bir şeycikler bildiğin yok.

Karagöz- Nasıl yok? Halk Okuma Odalarında yeni harflerle okuma yazmayı öğrendim; çokşükür gazete, kitap da okuyorum. Sonra hesap ta öğrendim Yurt bilgisi de öğrendim.

.....

Hacivat- Peki ne yapacaksın ?

Karagöz- Muhtarlık, muhtarlık !Basbayağı muhtarlık !

Hacivat- Ne anlıyorsunuz muhtarlıktan ?

Karagöz- Halkın anladığını.

....

Hacivat- Peki a canım efendim, halkın anladığını kimden anlayacağız?

Karagöz- Yine halktan. Sen ne sersem herifsin Hacivat. Halkı tanımazsın, halkla görüşmezsin, halktan adamları beğenmezsin. Üstelik ana dilini de konuşmazsın; yalnız lûgat paralarsın.

....

Karagöz- Hacivat sana bir millet dersi vereyim de dinle, milletin dili ikiye ayrılırsa milletin dileği de ikiye ayrılır(Tokatlar). İçinde iki türlü maya olmaz, tek maya olur, unutma!(Tokatlar). Dil milletin mayasıdır, tek milletin tek olur unutma! (Tokatlar).....Acemce ile karışmış, yapma, yalancı dil kalkacak, yerine halkın söylediği öz dil geçecek unutma!(Tokatlar).”⁶⁴

Edebiyat Alanı Dışındaki Halk Kitabı Örneklerine Bakış

Türk folkloru üzerine yazılan bilimsel eserlerin halk kitabının sınırlarını daraltan tanımlamalarına karşın, gerek dönem iktidarı, gerekse halk kitapları yazarlarının bakış açılarında kavram çok geniş bir boyutta karşılık bulmuştu. Kullanıldığı alana göre değişen kavram yoğunlukla halk edebiyatı yönünden ele alınmasına karşın, bu dönemde “geniş bir okur kesimine ulaşmayı amaçlayan ve/ya da büyük bir halk kitesince ilgi gören her tür vulgarize yayın, halk kitabı” olarak değerlendirilmişti. Kavramın bu kadar geniş bir anlam içermesi nedeniyle, yayın tarihi içinde ilk halk kitabı 1831 yılında yayımlanan *İllet-i Cedide Risalesi*(kolera risalesi) olarak gösterilmektedir.⁶⁵ Cumhuriyet döneminde özellikle de kitlelere ulaşılması, onların çağın gerekleri ile donatılması ve aydınlatılması amaç edinildiğinden, halk için, halkın anlayacağı bir üslupla yazılmış çeşitli bilgilendirme kitapları yayımlanmıştı. Bunlar arasında öncelikli gurubu; *Halk Okuma Kitapları* oluşturmuştu. Halkın okuma-yazma eylemliliği bu tür kitaplarla arttırılmaya çalışılıyordu. Kiraat-Okuma kitaplarında Cumhuriyeti halka benimsetmeye dönük temaların baskın konumu, devrim propagandasının okur-yazarlık seferberliği ile bir arada yürütüldüğünün önemli bir göstergesiydi. Halk okuma kitapları; Millet Mektepleri, Halkevi-

⁶⁴ *Karagöz –İki Mukaddeme ve Yedi Senaryoyu Havidir*, Ankara: C.H.P. Genel Sekreterliği Yayınları, 1941, s.12-16.

⁶⁵ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.83.

Halkodaları Kurslar Şubeleri ve Köy Öğretmeni Yetiştirme Kursları kapsamında yürütülen okuma- yazma seferberliklerinde en çok ihtiyaç duyulan kitaplardı ve Devlet Basımevi ile özel kitapçılar tarafından yayımlanmışlardı. Her biri büyük puntolarla ve sade bir Türkçe ile yazılan bu kitaplara örnek olarak, 1928 Harf Devrimi'nin hemen ardından yayımlanan "*Halk Kıraâtı*" adlı kitap gösterilebilir. Mehmet Emin'in "*Zafer*" şiiri ile Yusuf Ziya Beyin "*İnönü*" şiirinin yer aldığı kitapta, bir yandan okuma- yazma öğretilirken, bir yandan da kitle ruhu harekete geçirilerek ulusal birliktelik güçlendirilmeye, devrime bağlılık duygusu perçinlenmeye çalışılmıştı.⁶⁶

Halk okuma kitaplarının bir bölümü çocuklara Türk Devrimi'nin değerlerini benimsetmeyi amaç edinirken, bir bölümü de doğrudan köylünün terbiyesini amaçlayan ürünler olmuştu. Ahmet Refik'in "*Çocuklara Türk İstiklâl Harbi*" kitabı bu kapsamdaki örneklerden biridir. 1929 yılında Hilmi Kitaphanesi'nin yayımladığı kitapçık İstiklal Savaşı öncesi memleketin durumu, İstiklal Savaşı, İstiklal Zaferleri ve ardından Türkiye'de Cumhuriyet olmak üzere dört bölümde incelenmiş ve ilkokul öğrencileri için oldukça basit bir anlatımla yazılmıştır. İstiklal Savaşına yoğunlukla değinilen kitapta, Saltanat devri ve düşmana yardım etmiş padişah Vahdettin eleştirisi de açık bir biçimde yer bulmuştur:

"Vahdettin'in hainliği tarihte görülmuş şey değildi: Türkler düşmandan kurtulmak istiyorlardı, vatanlarını yaşatmaya çalışıyorlardı. Vahdettin ise düşmanla birlik olmuş, Türkleri ezmiye çalışıyordu. Vahdettin bu kadarla da kalmadı: Anadolu halkını kandırmak istedi. Şehislâmına [Şeyhülislamına] bir fetva yazdırdı: «Anadolu'da, kim askerime kurşun atarsa, asidir» dedi. Bu fetvayı Anadolu'ya ve her tarafa dağıttırdı; fakat Vahdettin'in Fetvasına hiçbir yerde kulak asan olmadı. Mustafa Kemal Paşa, ordusunu hazırladı. Vahdettin'in Hilafet ordusunu bir hamlede tepeledi. Çerkesleri de, Yuna[n]lıları da bir hücumda kaçırttı. Vahdettin'in kolunu kanadını kırdı....."⁶⁷

Ahmet Refik kitapta salt İstiklal Savaşını konu edinmemiş, aynı zamanda Cumhuriyet rejimi hakkında da çocukları aydınlatmaya çalışmıştır. "Cumhuriyette neler yapıldı" bölümünde devrimlere kısaca değinilerek, Türklerin Doğunun medeni milleti olduğunun vurgusu yapılmıştır. Lozan Konferansı kararları için "*İsmet Paşa ne dediyse hepsini kabûl ettiler*", "*O*

⁶⁶ İbrâhim Nemci- Muallim Ahmed Ha'lit, *Halk Kıraâtı*, Muallim Ahmed Ha'lit Kitaphanesi, 1928, s.3-5,37.

⁶⁷ Ahmet Refik, *Çocuklara Türk İstikâl Harbi*, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi,1929, s.15-16.

zamana kadar Türkiye’de hiçbir Devlet adamı Avrupalılara söz geçiremezdi...İşte bu ilk zaferi de İsmet paşa kazandı”⁶⁸ biçiminde ifadesini bulan yorumlarla Türkiye’nin bağımsız ve egemen konumu ve bunun yarattığı özgüven çocuklara aşılanmıştır. Son sözler olarak da Cumhuriyetin yükselmesine çalışmanın bir görev olduğu, Mustafa Kemal’in Cumhuriyeti biz kurduk, onu koruyacak ve geliştirecek sizlersiniz sözleri ile desteklenerek sunulmuştur.⁶⁹

Halk okuma kitapları arasında doğrudan köyü ve köylüyü ilerlemeye sevk eden çalışmalar da bulunmaktaydı. 1938 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanmış “*Halk Okuma Kitabı*” başlıklı kitapta köylünün okumaktan hoşlanacağı destan, türkü ve temsil gibi metinlere yer verilmişti. Bunlar arasından örnek olarak “*Alanköy Eğitmeni Durmuş’un Köylü ile Konuşması*” başlıklı metin gösterilebilir. Bu okuma parçasında Alanköy’ün Cumhuriyetten önce hiç okul yüzü görmediği ve köyün cahilliği vurgulanırken, Harf Devriminin övgüsü “*Atatürk’ümüz o çetrefil yazıların boynunu vurdurdu, bizi püsküllü belâdan kurtardı. Türk yazısı icat olduktan sonra okuma yazma o kadar kolaylaştı ki, bizim köydeki gençlerin çoğu okur yazar oldu*” cümleleriyle anlatılmıştır. Metinde, köy eğitmeni Durmuş, *Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları* kapsamındaki görevlerinden söz açmış, sabahtan öğleye kadar 9- 14 yaşları arasındaki kız-erkek çocukları eğiteceğini, akşamları delikanlılara okuma ve hesap öğreteceğini, delikanlıların işi bittikten sonra ise onlarla ve diğer köylülerle köy odasında ülke ve köy sorunları üzerine konuşacağını söyleyerek köy eğitiminin niteliklerini köylünün anlayacağı biçimde onlarla paylaşmıştı. Köylünün, öğretmen Durmuş’u “*Sen bize Atatürk’ün armağanısın*” sözleriyle kucakladığı metin, köylüye Cumhuriyetin eğitim anlayışını, yine köylünün dilinden anlatan okuma parçaları arasında yer almaktaydı.⁷⁰ Halk Okuma Kitabı’nın içinde ulusal savaştaki yerel başarılar da konu edilmiş, “*İstiklâl Harbinde Bir kahraman (Antepli Şahin)*” başlıklı yazı bir kahramanlık öyküsü olarak halka okutulmuştur.⁷¹

Erken Cumhuriyet döneminde halkın ekonomik, siyasal, sağlıksal ve dinsel gereksinimlerini karşılamaya yönelik kısa ve basit anlatımlı yayınlar

⁶⁸ A.g.e., s.34.

⁶⁹ A.g.e., s.37-46.

⁷⁰ *Halk Okuma Kitabı I*, Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı:23, İstanbul: Devlet Basımevi,1938, s.3-10.

⁷¹ A.g.e., s.47-57.

halk kitabı kapsamında tanımlanacaktı. Özellikle de Kemalist politikaların en verimli sonuçlar doğurduğu sağlık alanında atılan adımlar, Cumhuriyet döneminde halk sağlığının ne derece önemsendiğini gösterir verilerdir. *Sihhat ve İçtimaiyat-ı Muavenet Vekaleti*'nin çocuk ölümlerini azaltmak amacıyla anneler için “*Çocuklar Nasıl Büyütülür, Analara Nasihat*” (1926) gibi broşür benzeri yayınlarının yanı sıra⁷², halk sağlığını ilgilendiren halk kitaplarının basımı işi, tek-parti döneminin önemli uğraşlarından olmuştur. CHP hükümetleri baskı sayıları 250.000 ile 300.000’leri bulan sağlıkla ilgili halk kitapları yayımlayacaktı. Sağlık propagandası kapsamında yayımlanan bu kitaplar çok çeşitli konulardadır. Sayısal verilere bakıldığında 1922 ile 1954 yılları arasında Türkiye’de 178 tane sağlık konulu halk kitabı basılmıştır ve bunların çoğu da tek-parti döneminde yayımlanmıştır. *Sihhat ve İçtimaiyat-ı Muavenet Vekaleti*'nin “*Propaganda ve Yayın İşlerine Ait Çalışmalar 1923-1954*” başlıklı çalışmasında kitapların listesi ve baskı sayıları sunulmuştur. Konu çeşitliliği ve baskı sayısı çok yüksek olan kitaplar, Kemalist rejimin pozitif dünya görüşünün bir göstergesi olarak, halkın sağlıksız, boş inanışlardan kurtarılması ile güçlü bir nüfus yaratma politikasının önemli araçları olmuştur. Vekalet tarafından yayımlanan halk kitaplarına verilecek bir kaç örnek, bu kapsamda ne kadar yoğun bir uğraş verildiğinin göstergesidir:

Trahom Hastalığı Hakkında Halka Nasihat/ 1933” (100.000 adet)

Kızamık/ 1937(260.000 adet)

Çocuk İshali /1938 (270.000 adet)

Annelere Öğüt/ 1938 (60.000 adet)

Sağlığımıza Zarar Veren Barsak Kurtları/ 1940 (130.000 adet)

Uyuz/ 1941 (200.000 adet)

Kızıl, Bulaşma ve Korunması/ 1942(220.000 adet)

Temizlik Sağlığın Baş Şartıdır /1943 (45.000 adet)

Lekeli Humma /1943 (392.000 adet)

Çiçek Hastalığı Çok Tehlikelidir /1943 (225.000 adet)⁷³

⁷² TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II), C:25, İ:100(1926), s.190-191.

⁷³ *Propaganda ve Yayın İşlerine Ait Çalışmalar 1923-1954*, Ankara: Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları,1955, s.1-6. Cumhuriyet döneminde halk sağlığı kapsamında sıtma mücadelesi önemli bir yer

Sıhhiye Vekaleti'nin bu tür yayınlarının yanı sıra, bazı özel kitaphaneler de halk sağlığını ilgilendiren bilgilendirme kitapları yayımlamışlardır. Örneğin “*Halk İçin Sağlık Öğütleri*”, “*Halk İçin Verem Bilgisi*”⁷⁴ bunlara örnektir.

Dönemin halk kitaplarından bir bölümü ise Devlete bağlı çeşitli kurumların kendi sorumluluk alanlarındaki konularda halkı koruyucu ve yönlendirici eserleridir. Devlet Demiryolları Müdürlüğü'nün halkı demiryolu kazalarından korumak amacıyla yayımladığı “*Halka Mahsus Demiryol Kazalarından Korunma Kitabı*”⁷⁵, II. Dünya Savaşı döneminde halka hava saldırılarından korunma yöntemlerini anlatan “*Halk İçin Hava Taarruzlarından Korunma Bilgisi*”⁷⁶ gibi eserler bu türün örnekleriydi.

Cumhuriyet döneminde Devlet yayınları dışında bazı dergi çevreleri, gazeteler ve özel kitaphanelerin de seri olarak halk kitabı yayımlama girişimleri olmuştu. Cumhuriyet dönemi terbiyecilerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yayımladığı *Yeni Adam Dergisi*'nde 1934 yılında Halk Üniversitesi başlığı ile belirli sayfalık yazılara yer verirken, aynı zamanda Aralık 1934 tarihinden başlayarak her on beş günde bir olmak üzere halk kitabı yayımlayacaktı. Seri olarak yayımlanan kitaplarla, edebiyat, pedagoji, psikoloji, fen, tarih vb. alanlardaki bazı temel bilgiler kolay anlaşılır biçimde halka sunulmaya çalışılmıştı.⁷⁷ Bu konudaki bir diğer örnek ise Sabiha Sertel'in *Tan* gazetesinde çalıştığı günlerde “Cep Kitapları” adı altında seri halk kitapları yayımlamış olmasıdır. Sertel, Amerika'daki “Yılda Yüz Kitap” başlığı ile çıkan yayınlardan etkilenerek giriştiği bu uğraşla çeşitli ülke coğrafyaları, ekonomileri, devrimleri üzerine halkı bilgilendiren çeviri kitaplar yayımlamıştır. Anılarında, bu eserlerden daha çok ilerici olanlarını seçtiğini dile getiren Sertel, çevirilerin

tutmuştur. Özellikle 1924-1940 yılları arasında sıtma konusunda aydınlanmacı bir anlayışla mücadele sürdürülmüş, bataklıkların kurutulması yolunda önemli uğraşlar verilmiştir. Geniş bilgi için bakınız: İlhan Tekeli- Selim İlkin, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesinin Tarihi”, *Cumhuriyetin Harcı- Köktenci Modernitenin Ekonomi Politikalarının Gelişimi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

⁷⁴ Süleyman Sırrı Tinel, *Halk İçin Sağlık Öğütleri*, İzmir: Sühulet Basımevi, 1936., *Halk İçin Verem Bilgisi*, İstanbul: Ahmet Halit Kitapevi, 1943.

⁷⁵ *Halka Mahsus Demiryol Kazalarından Korunma Kitabı*, T.C. Münakalât Vekâleti Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Müdürlüğü Yayınları, Alsancak: Demiryollar Matbaası, 1944.

⁷⁶ *Halk İçin Hava Taarruzlarından Korunma Bilgisi*, T.C. Seyhan Seferberlik Müdürlüğü Neşriyatı, [y.y.], Türksözü Basımevi, 1939.

⁷⁷ İsmail Hakkı, “Halk Kitapları Niçin Çıkıyor?”, *Yeni Adam*, S:47(22 Teşrinisani 1934), s.2., “Yeni Adam Halk Kitapları”, *Yeni Adam*, S: 47(22 Teşrinisani 1934), s.9.

çoğunun Cevat Şakir ve Ömer Rıza Beyler tarafından yapıldığını anlatmaktadır.⁷⁸ Öte yandan, Hilmi Kitapevi de Millet Mektepleri için bir çok eser yayımlamıştır. Yoğunlukla İbrahim Hilmi Beyin yazıp hazırladığı *Millet Alfabeti, Millet Kıraati, Köy Alfabeti, Köy Kıraati, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi, Hesap Bilgisi ve Ölçüler, Din Kitabı Yeni İlmihal, İktisat Bilgisi* vb. gibi kitaplar Hilmi Kitapevi'nin yayımladığı halk kitapları arasında yer almıştır.⁷⁹

SONUÇ

Halk bilimcilerin “halk kitabı” terminolojisini belirli sınırlar içerisine hapseden anlayışlarına karşın, tek-parti dönemi ideolojisinde halk kitaplarının çok geniş bir anlamda karşılık bulduğu görülmektedir. CHP'nin 1937 yılında çoğunlukla edebiyat alanındaki eski halk kitapları ve efsanelerini devrimin hizmetine sunma isteği ile başlattığı çabalar sınırlı düzeyde kalmış, siyasal iktidarca arzulanan sonuçlara ulaşamamıştı. Buna karşın bu yöndeki çalışmalar sonlanmamış, Türk Devrimi'nin ve ulusal mücadelenin içinden türeyen yeni kahramanlar ve konular yaratılması gecikmemişti. Adaptasyonun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine *ulusal halk kitapları* olarak tanımlanan bu yeni eserler halkla buluşturuldu. Edebiyat alanında üretilen yeni ulusal halk kitapları Türk Devrimi'nin halka ulaştırılmasında çok önemli bir işlev üstlenmişti. Özellikle de halkın okur-yazarlığında gözlemlenen kısırlığın 1929'dan başlayarak yasal düzenlemelerin de itelemesiyle giderilmeye çalışılması, kitlelerin okur-yazarlığını güçlendirici, aynı zamanda devrimle buluşacağı bu kitapları tartışılmaz bir biçimde önemli kılmaktaydı. Öte yandan, kitapların en çok okuyucu bulduğu yerlerin köyler olduğu düşünüldüğünde, köyün okur-yazarlığının gelişmesi ile gelenekselliğinden kurtarılması arzusu, halk kitaplarının köylünün ilerlemesi açısından oldukça önem kazanmasına yol açmıştı. Halk kitapları Erken Cumhuriyet döneminde anlamı ve kapsamı açısından çok geniş bir kavram olarak kullanılmış, edebiyat alanının sınırları dışına taşmıştı. Halka yol gösteren çeşitli alanlardaki basit bilgilendirme kitapları bu kapsamda tanımlanmış, özellikle devlete bağlı kurumların sağlık, ekonomi, tarım vb. gibi alanlarda halkı yetiştirmeyi amaçlayan çalışmaları halk kitabı olarak devlet eliyle yayımlanmıştı. Kemalist ideolojinin pozitif dünya görüşünün ve usçu-gerçekçi bakış açısının zorladığı değerler halkla

⁷⁸ Alpay Kabacalı, a.g.m., s.90. Sabiha Sertel, *Roman Gibi-1919-1950*, İstanbul: Cem Yayınları, 1978, s.176-177.

⁷⁹ *Halk İçin Din Kitabı Yeni İlmihal* adlı kitabın reklam içeren son sayfasındaki listedir.

buluşmalıydı. Sağlık, ekonomi, tarımsal alana ilişkin kısa ve basit anlatımlı bilgilendirme kitapları, öte yandan halka okuma- yazma öğretme amacıyla üretilen “kıraat” kitapları halka dağıtılacak, böylelikle okur-yazarlıkla devrimin propagandası bir arada yürütülecekti. Bu kitapların üretiminde çağdaşlaşmayı ve kalkınmayı hedefleyen ideolojik yönelimin insan unsurunu modernize etme arzusu dışında, benimsenen halkçılık ideolojisinin de etkisi büyüktü. Siyasal temsilde arzulanan gelişmenin sağlanamaması, demokrasinin altyapısını oluşturacak yolların aranmasını ve araçların üretilmesini beraberinde getirmişti. Yine seçilen ideolojik alan sosyal adaleti sağlayacak ve sınıf farklılıklarının keskinleşmesini engelleyecek ilkeleri de kurallaştırmaktaydı ki, bu durum homojen bir vatandaş kitlesinin yaratılması açısından halkın belirli ortak değerler sistemiyle buluşmasını zorlamaktaydı. Bu açıdan halk kitaplarının yeni değerlerin halka benimsetilmesi uğraşındaki önemi bir kat daha artmış, halk dili ile kısa ve özlü anlatımları içeren metinler birer ideolojik propaganda aracı olarak işlev üstlenmişti. Başarılı olup olmadıkları bir yana, bu yayınlar için harcanan çabanın Türk düşünce hareketine önemli etkisi olmuş, yankıları dönemin ideolojik atmosferinde devrimin edebiyatı ve sanatına ilişkin tartışmalara zenginlik katmıştı.

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde Türk Devrimi'nin halka aşılması amacıyla kullanılan yöntemlerden biri halkın büyük ölçüde rağbet gösterdiği eski halk kitaplarının modernizasyonu olmuştur. Bu amaçla öncelikle eski halk kahramanlarının devrime, çağın gereklerine uyarlanması yöntem olarak benimsenecektir. Ne var ki, adaptasyon sınırlı birkaç örnek dışında başarılı sonuç vermemiştir. Bunun ardından uygulanan yöntem ise yeni ulusal halk kitaplarının teşvik edilmesi olmuş, Türk ulusal savaşını ve Cumhuriyeti halka sevdirecek yeni kitaplar yayımlanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde halk kitabı kapsamı açısından oldukça geniş bir anlam ifade etmiştir. Cumhuriyet yöneticileri ülkenin insan unsurunu Kemalist devrim doğrultusunda modernize etmek amacıyla sağlık, ekonomi, tarım, edebiyat, din, vb. gibi çeşitli alanlarla ilişkili, halk dili ile yazılmış kitapların yayımlanmasını oldukça önemsemişlerdir. Erken Cumhuriyet döneminin bu yöndeki propaganda çalışmaları doğrudan doğruya halkın gelişmesine ve ilerlemesine yönelik olup, dönemin halkçılık ideolojisinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Halk kitapları, Modernleşme, Propaganda, Devrim Eğitimi, Halkçılık.

ABSTRACT

The modernization of old popular public books during the early Republican Period was one of the ways of spreading the ideals of the Turkish Revolution among the common public. In order to achieve this, the adaptation of the ancient public heroes to the period according to the necessities of the revolution was practiced in the first place. But, these adaptations would not be successful, except with some limited examples. After this experiment, new public books were written and published in order to reach the desired goal. New books on National Struggle and Republic were printed for creating the widespread sympathy of average people on the ideals of the new regime. During the early Republican Period the scope of public books was fairly broad. The administrators of the Republic considered the publication of books written in daily language of the average people very important for modernizing the people according to the ideals of the Kemalist Revolution. In this respect, they supported the publication of the books in many subjects such as health, economy, agriculture, literature, religion and etc. These propaganda efforts of

the early Republican Period were operated in order to achieve the development and progress of the people and must be evaluated as the reflection of the Populism ideology of the period.

Key Words: Public Books, Modernization, Propaganda, Revolutionary Education, Populism.